

”Var glada över era spöken, de ser efter ert hus och tar hand om er”

En kulturanalytisk studie av övernaturliga upplevelser i det egna hemmet

Linda Nylund, 36752

Pro gradu-avhandling i Nordisk folkloristik

Handledare: Lena Marander-Eklund

Fakulteten för humaniora, psykologi och teologi

Åbo Akademi

2019

**ÅBO AKADEMI – FAKULTETEN FÖR HUMANIORA, PSYKOLOGI OCH
TEOLOGI**

Abstrakt för avhandling pro gradu

Ämne: Nordisk folkloristik	
Författare: Linda Nylund	
Arbetets titel: ”Var glada över era spöken, de ser efter ert hus och tar hand om er” En kulturanalytisk studie av övernaturliga upplevelser i det egna hemmet	
Handledare: Lena Marander-Eklund	
<p>Abstrakt:</p> <p>I avhandlingen analyseras inlägg från nätforumet www.rintamamiestalo.fi, där människor skriver om sina övernaturliga upplevelser i det egna hemmet. Syftet för avhandlingen blir att genom kulturanalytiska metoder så som kontrastering och närläsning ta fasta på hurdana uppfattningar människor har om det övernaturliga, och vilka betydelser hemmet idag tillskrivs. För att se på om och hur dessa föreställningar har förändrats under tidens lopp kontrasteras inläggen med äldre folkloristiskt material om olika trosföreställningar som insamlats vid sekelskiftet 1800–1900. Kombinationen av två skilda teman, övernaturliga upplevelser och hemmet, utgör även en metodologisk utgångspunkt. Därmed har avhandlingen en tematisk indelning, där dessa teman behandlas i skilda kapitel.</p> <p>Inläggen klassificeras även enligt en folkloristisk genre-indelning som <i>personal experience stories</i>, och här används folkloristen Sandra Stahls teorier kring vad som karakteriserar denna typ av berättande. Andra teoretiska utgångspunkter utgörs av folkloristen Kaarina Koskis och antropologen och läkaren Marja-Liisa Honkasalos tankar kring hur man bör studera folktroföreställningar och övernaturliga upplevelser. I samband med hemmets kulturella och sociala betydelser används vårdvetare Yvonne Hillis och arkitekt och konsthistoriker Kirsi Heininen-Blomstedts teorier kring hemmets definition, och vad som förknippas med att bo i ett äldre frontmannahus.</p> <p>Analysen av materialet påvisar att många idag välkomnar en övernaturlig närvaro då man bor i ett äldre hus, och ofta upplevs det vara fråga om tidigare invånarens andar som nu ser efter huset och skyddar de nuvarande invånarna. I det äldre materialet upplevs det övernaturliga i kontrast snarare som ett hot eller något man inte vill komma i kontakt med. Mötet med det övernaturliga sker ofta då man nyligen har flyttat in i huset, och då kan olika övergångsriter i enlighet med folkloristen Arnold van Genneps teorier behövas för att antingen avvisa eller integrera den övernaturliga närvaron i hemmet. Dessa ritualer markerar övergången från ett tillstånd till ett annat, och skribenterna uttrycker i sitt berättande hur hemmet har omvandlats till en egen tillflyktsort och hur hemmets historia påverkar dess stämning och ande.</p>	
Nyckelord: Övernaturlig upplevelse, folktro, hem, frontmannahus, personal experience story, övergångsrit, liminalitet, diskussionsforum	
Datum: 9.10.2019	Sidoantal: 78
Abstraktet godkänt som mognadsprov:	

Innehåll

1 INLEDNING	1
1.1 Avhandlingens upplägg	3
2 MATERIAL OCH METOD	5
2.1 Diskussionsforumet www.rintamamiestalo.fi	5
2.2 Folklore online och användningen av internetmaterial	9
2.3 Forskningsetiska aspekter	13
2.4 Kulturanalys som metod	16
3 ÖVERNATURLIGA UPPLEVELSER OCH FOLKTROFÖRESTÄLLNINGAR	21
3.1 Att analysera övernaturliga upplevelser: Begrepp och infallsvinklar	21
3.2 Kontrastering mellan det traditionella och moderna materialet	24
3.3 Personal experience stories eller belief stories?.....	38
4 HEMMET SOM UTGÅNGSPUNKT	47
4.1 Att bo i ett frontmannahus	47
4.2 Hemmet: Begrepp och betydelser	53
4.3 Liminalitet – I gränzonen mellan det personliga och det främmande	60
5 Slutdiskussion	67
6 Sammanfattning	73
KÄLLOR OCH LITTERATUR	75

1 INLEDNING

Enligt vissa påståenden har det övernaturliga idag en allt minskande roll i vår moderna, vetenskapsinriktade värld. Vissa anser att tron på det övernaturliga som en del av människans världsåskådning och vardagliga liv är något som snarare tillhör det förflutna, och att sådant som religion, andlighet och spiritualitet inte längre spelar en lika stor roll i hur vi upplever och tolkar vår omgivning och vår värld. Detta synsätt har dock ifrågasatts, och religionsvetaren Christopher Partridge (2004) anser att vi snarare nu lever i en tidsperiod av återförtrollning, där andlighet och spiritualitet nu tar nya former och anpassar sig till samhällets förändringar och modernisering.

Det övernaturliga har inte heller försvunnit från den allmänna samhällliga diskussionen, och inom den senaste tiden har ämnet även relativt ofta dykt upp i media under rubriker så som ”Professor [Marja-Liisa Honkasalo]: Övernaturliga upplevelser är varken sinnessjuka eller knäpphet” (*Helsingin Sanomat*, 18.6 2015), och ”Varannan person har upplevt något övernaturligt – forskardoktor berättar om en familj som i 20 år plågades av en poltergeist” (*Iltalehti*, 17.2 2018). I den sist nämnda artikeln nämns socialpsykologiforskare Jeena Ranckens studie kring övernaturliga upplevelser, och i hennes forskningsmaterial framkommer en upplevelse där en poltergeist eller en typ av ond ande i årtal upplevs ha härjat på en sommarstuga. Ett medium kallades till stugan för att bli av med anden, och denna person hävdade att vålnaden var en röd fånge som under inbördeskriget blivit dödad av de vita i skogen som låg bredvid stugan. Vålnaden hade inte fått fred efter sin död och letade nu efter hämnd, men mediumets åtgärder fick slutligen detta väsen att tystna och lämna sommarstugan och dess invånare i fred.

Denna upplevelse blev väldigt intressant för mig, och då jag letade vidare på internet kom jag fram till diskussionsforumet www.rintamamiestalo.fi, ett nätforum där människor samlas för att diskutera diverse aspekter av att bo i ett äldre hus, mera specifikt i ett frontmannahus. Frontmannahuset är enligt arkitekt och konsthistoriker Kirsi Heininen-Blomstedt (2013) ett typhus som det i Finland byggdes många av vid återbyggnadsperioden efter krigstiden. Under denna tid var bristen på bostäder stor i landet, och krigsveteraner och änkor skänktes tomter där de byggde sina hus enligt modellen för frontmannahuset. På diskussionsforumet finns några diskussionstrådar

som enbart är ägnade till att diskutera ens övernaturliga upplevelser i det egna hemmet, och inläggen i dessa trådarna utgör mitt analysmaterial för denna avhandling. I dessa inlägg berättar användarna på forumet om olika mystiska och ofta oförklarliga händelser som ägt rum då de har flyttat in i sitt frontmannahus. De både jämför och tolkar dessa upplevelser, samtidigt som de uttrycker sina egna uppfattningar kring det övernaturliga och kring hemmet som omgivning. Perioden efter flytten beskrivs ofta som en övergångsperiod då man omvandlar ett äldre hus där andra tidigare har bott till sitt eget hem, och det är ofta just under denna period som olika mystiska eller oförklarliga händelser äger rum.

Jag har valt att analysera dessa inlägg med hjälp av kulturanalytiska verktyg såsom närläsning och kontrastering, och jag stävar efter att hitta olika återkommande teman och element som kunde sägas karakterisera denna typ av berättande. För att påvisa att detta berättande även påverkas av olika redan existerande texter och föreställningar kring övernaturliga upplevelser kontrasterar jag internetmaterialet med äldre, tidigare insamlat folkloristiskt material. Här vill jag även undersöka om och hur detta berättande och dessa föreställningar har förändrats under tidens lopp, och vad detta kan bero på. För att få en djupare förståelse av materialet diskuterar jag även hur dessa berättelser kan kategoriseras enligt en folkloristisk genre-indelning, och här använder jag mig även av berättelseanalytiska verktyg.

I analysen använder jag mig även av bland annat folkloristen Kaarina Koskis teorier kring folktröföreställningar, folkloristen Gillian Bennets teorier kring berättande om personliga erfarenheter av det övernaturliga, och etnografen och folkloristen Arnold van Genneps teorier om övergångsriter. I samband med övergång använder jag mig även av antropologen Victor Turners teorier kring liminalitet som ett tillstånd i övergången mellan olika kategorier och livsperioder.

Som ordet ”hemsökt” exempelvis syftar på, kan hemmet bli en central plats för spökande och olika övernaturliga händelser. Därmed vill jag genom att kombinera två olika teman, övernaturliga upplevelser och hemmet, se på hur berättelserna om övernaturliga upplevelser i hemmet påvisar hurdana uppfattningar människor både nu och då har haft i samband med den övernaturliga världen och hemmet som en social och kulturell omgivning. Varför berättas dessa berättelser, och hur tolkas de egna upplevelserna? Vilka betydelser får de för berättaren och vad kan detta säga om

olika kulturella och samhällsliga omständigheter på en bredare skala? Mitt syfte blir alltså att genom kulturanalytiska verktyg analysera både nyare och äldre folkloristiskt material för att svara på dessa frågor.

1.1 Avhandlingens upplägg

Eftersom jag i min avhandling kombinerar två skilda teman, övernaturliga upplevelser och hemmet, har jag valt att bygga upp avhandlingen enligt denna tematiska indelning. I kapitel 2 presenterar och beskriver jag mitt huvudsakliga analysmaterial, inlägg från nätforumet www.rintamamiestalo.fi. Jag diskuterar även hur internetmaterial kan användas som en del av folkloristisk forskning, och vilka forskningsetiska aspekter som kan vara bra att beakta då man utför denna typ av forskning. Efter detta presenterar jag kulturanalys som analysmetod, och hur denna metod passar för mitt forskningssyfte.

Kapitel 3 har övernaturliga upplevelser och folktroföreställningar som tema, och i samband med att jag diskuterar hur detta tema har studerats och vilka teorier som byggts upp kring temat påbörjar jag här även analysen av mitt material. Detta gör jag genom att kontrastera äldre insamlat folkloristiskt material med diskussionsforumsinläggen som består av samtidens uppfattningar kring det övernaturliga. Folkloristen Kaarina Koskis tankar kring folktroföreställningar som ett dynamiskt system där kollektiva uppfattningar, sinnebilder och motiv kring det övernaturliga framkommer används här som teoretisk utgångspunkt. Slutligen ser jag på mitt material från ett berättelseanalytiskt perspektiv, där jag främst går igenom huruvida dess innehåll kan kategoriseras som *personal experience stories* enligt folkloristen Sandra Stahls definition av denna typ av berättande.

Kapitel 4 har hemmet som sitt huvudsakliga tema, och här diskuterar jag olika betydelser i samband med att bo i ett frontmannahus eller i ett äldre hem, och hur hemmet som begrepp har definierats av olika forskare. Här använder jag mig igen av kulturanalysen, och relaterar det teoretiska till analysen av mitt material. Vårdvetare Yvonne Hillis tankar kring hemmet både som en fysisk och en mental plats utgör här den teoretiska utgångspunkten. Jag avslutar med en diskussion kring huruvida inläggen på diskussionsforumet kan anses beskriva en övergångsperiod där man omvandlar hemmet från främmande till eget, och vilken roll det övernaturliga spelar i

denna situation. Jag har alltså inte skilda analyskapitel, utan i både kapitel 3 och 4 presenterar jag först temat och relaterar sedan den tidigare forskningen och det teoretiska till analysen av mitt material. I kapitel 5 sammanfattar jag avhandlingens resultat och slutsatser, och diskuterar hur forskningstemat vidare kunde studeras.

2 MATERIAL OCH METOD

Avhandlingens primära analysmaterial består av ca 100 inlägg som ingår i två olika kedjor på internetforumet www.rintamamiestalo.fi. Jag stötte på diskussionsforumet då jag letade efter material för min avhandling, och då jag redan hade tanken om att skriva om människors övernaturliga upplevelser, och hur relationen till det övernaturliga och olika trosföreställningar kan se ut idag. I diskussionerna som framkommer i materialet berättar skribenterna om sina upplevelser, attityder och åsikter i samband med sina erfarenheter av en övernaturlig närvaro i hemmet. Jag intresserar mig främst av hur skribenterna själv tolkar dessa upplevelser, och vilka meningar och betydelser de tillskriver dem. Jag kontrasterar dessutom dessa inläggen med mera traditionellt folkloristiskt material om folkliga trosföreställningar och övernaturliga väsen, både för att påvisa en längre kontinuitet i denna typ av berättande, och för att se på hur detta berättande möjligen har förändrats och tagit nya former under tidens lopp. Som analysmetoder används kulturanalys och en närläsning av materialet för att finna återkommande teman och element som kunde anses typiska för personligt berättande om övernaturliga upplevelser. En diskussion kring berättelsernas genretillhörighet kommer även senare i kapitel 3 att utföras i samband med hur berättelserna kan kategoriseras enligt folkloristikens genreindelning. Här diskuteras även huruvida inläggen kan definieras som berättelser enligt folkloristiska teorier kring vad begreppet ”berättelse” innebär.

2.1 Diskussionsforumet www.rintamamiestalo.fi

Diskussionsforumet www.rintamamiestalo.fi är ett nätforum där internetanvändare kan diskutera diverse teman och ämnen i samband med det typhus som kallas frontmannahus. Inom forumet är olika diskussionsteman indelade i fyra olika kategorier; renovering, köp och försäljning, annat, och kommentarer till forumets administratörer. Dessa fyra kategorier innehåller i sin tur diverse underkategorier så som isolering, målning, inredning och trädgårdsskötsel. Under dessa kategorier kan skribenterna skapa nya diskussionstrådar eller kommentera på redan existerande trådar. Renoveringskategorin utgör det populäraste och största diskussionstemat, och en av forumets största funktioner är att vara en plattform för människor för att utbyta renoveringstips och diskutera uppehållet och skötseln av ett frontmannahus.

Dessutom kan användare här även köpa eller sälja hus, eller exempelvis olika inredningsföremål.

Diskussionsforumet består av över 17 900 trådar och över 200 000 enstaka inlägg. Den 7.8 2019 hade forumet 17 279 användare. Forumet kräver inte registrering men vissa trådar är endast tillgängliga för registrerade användare, och registrering ger användaren även ytterligare funktioner på forumet. I samband med datasäkerhet uppges det att nätsidan är skyddad enligt den dataskyddslag som gäller i landet där servern befinner sig. Användaren kan själv bestämma hurvida personlig information på nätsidan syns för andra eller inte. De ca 100 inlägg som jag använder som analysmaterial för min avhandling är synliga även för oregistrerade användare, och därmed kom jag fram till texterna utan att jag hade skapat ett användarkonto på forumet.

Då jag letade efter material på internet om hemsökta ställen och en övernaturlig närvaro i hemmet kom jag fram till diskussionsforumet genom att mata in till dessa teman relaterade sökord i sökmotorn Google. På själva diskussionsforumet använde jag mig av forumets egen sökfunktion och letade genom de olika trådarna. Tråden ”Kummitteleeko?” [Spökar det?] stod ut som den största och huvudsakliga tråden där detta tema diskuterades, och efter att jag läst igenom inläggen var jag övertygad om att detta material kunde ge många intressanta synvinklar på hur människor idag upplever det övernaturliga i samband med hur man förhåller sig till den privata sfären som består av hemmet, familjen och den egna dagliga omgivningen.

Inläggen som utgör mitt analysmaterial finns på forumet under kategorin ”Annat”, under temat ”Allmänt snack” [Yleistä höpinää], och själva tråden har rubriken ”Kummitteleeko?” [Spökar det?]. Denna tråd innehåller 93 inlägg av 54 olika skribenter, skrivna mellan tidpunkten 10.12 2006 – 11.6 2018. Eftersom diskussionen sporadiskt aktiveras och dör ut under årens lopp har jag delat in tråden i sju kortare diskussioner enligt de perioder när den aktiveras efter en längre period av tystnad. Diskussionerna varierar dock ofta inte speciellt mycket tematiskt, utan relativt likande teman och upplevelser diskuteras över en längre tidsperiod. Indelningen har snarast gjorts för att få en klarare struktur på materialet och för att göra det smidigare att bearbeta. Ofta hoppar nya skribenter in i diskussionen då den aktiveras på nytt efter en längre paus, och det är bara några få skribenter som skriver

många inlägg under en längre tidsperiod. De flesta skriver bara ett eller två inlägg, och verkar snarare anekdotiskt vilja dela med sig av sina egna upplevelser snarare än att aktivt delta i en diskussion med sina åsikter, tolkningar och erfarenheter.

Jag använder mig ytterligare av en kortare diskussionstråd med titeln ”Mites ne kotitontut ja kummitukset?” [Hur är det med tomtar och spöken?], som endast består av 8 inlägg skrivna av 6 skribenter. Innehållet är väldigt lika som i den längre tråden ”Kummitteleeko?”, och det föreslås även i själva tråden att den kunde slås ihop med ”Kummitteleeko?”-tråden. Därmed ser jag dessa två trådar i praktiken som samma diskussion, eftersom samma teman behandlas på ett liknande sätt och eftersom de sker under samma tidsperiod. Inläggen i den kortare tråden är skrivna mellan 23.3 2008 och 31.3 2008. Inläggen i båda trådarna varierar stort i längd. Vissa inlägg består endast av en kort kommentar av några ord eller en mening, medan andra utgör långa, detaljerade berättelser och är nästan en sida långa. För mig har dock innehållet snarare än längden avgjort om jag har upplevt inlägget som betydelsefullt eller relevant för min analys. Formens betydelse för hur berättelserna kan analyseras diskuterar jag vidare i kapitel 3.3.

Då man registrerar sig som användare på forumet får man skapa ett fritt valt användarnamn, vilket gör att skribenter inte skriver under sina egna namn såvida de inte har sitt riktiga namn som användarnamn. Går man in på en diskussionstråd syns information om skribenten till vänster om själva inlägget. Här framkommer information så som skribentens användarnamn, boningsort, registreringstidpunkt, möjlig profilbild och antal skrivna meddelanden på forumet. Det är valbart att uppge boplat eller att ha en profilbild. För att kunna klicka på skribentens profil för att få ytterligare information om användaren krävs registrering på forumet. Även som registrerad medlem ser man dock inte exempelvis användarens hela namn eller annan privat information.

Portaali » Foorumi » Muut » Yleistä höpiniää

UKK Rekisteröidy Kirjautu sisään

Kummitteeleeko?

VASTAA VIESTIIN Etsi viestiketjusta Etsi 94 viestiä • Sivu 1, 7:sta

Kaukomäki
Jäsen

Viestit: 594
Liittynyt: Ti Elo 16, 2005 19:15
Paikkakunta: Lahti

Kummitteeleeko?
D Kirjoittaja kaukomäki päivämäärä Su Joulu 10, 2006 1:42

Meillä on seuraavanlainen juttu: Ilalla, kun talo on hiljennyt, yläkerrasta rupee kuulumaan sellaista ääntä, niinkuin kumpalloa pudotettais lattialle. Eli pomp, popompomp. Monta kertaa on käyty katsomassa, että onko kakrut ruvenneet leikkimään, mutta molemmat nukkuu kiltisti sängyissään. Tätä ääntä ei kuulu ylhäällä ollessamme. Ääni kuuluu muutaman kerran itä-aikaan. On kumma juttu, ei siis kuulosta mitään rakenteen elämiseltä, eikä esim. hiirien tai lepakoiden aiheuttamalta, eikä ole kyllä löytynyt elukoita/ jätöksiäkään vinteilä. Joskus kuuluu myös selvää askeleiden narahtelua keittiön yläpuolenmakkarista. Tällöin on kans käyty katsomassa monta kertaa, onko kakrut hereillä ja tepastelevat, mutta ei. Elvi ja Kauko siellä vissiin duunailevat kesken jääneitä projekteja.

Aili
Jäsen

Viestit: 411
Liittynyt: Ke Elo 23, 2006 0:24

Kummitteeleeko?
D Kirjoittaja Aili päivämäärä Su Joulu 10, 2006 2:18

Kyllä meilläkin kummitteeli pari kuukautta, ennenkuin kotiutuittiin kunnolla. Sitä kun tulee vanhaan, elämää nähneeseen taloon, niin sitähan tulee vähän varpaillaan. Ainakin minä olin jokusen viikon kotona kuin vieraana. Kuulostelin ja lähestyin paikkoja, joita jo monet muut ovat pitäneet kotinaan. Se on minusta yksi vanhan talon viehätystä. Silloin alussa meilläkin kuului iltaisin yläkerrasta tuota pomp-pomp-ääntä ja käytiin katsomassa - ei mitään syytä. Ja askelten äänethän olivat aivan selviä... Ja minä näin untakin kummituksista (unessakin tulin niiden kanssa juttuun). Ja kaiken kukkuraksi mies (joka ei todellakaan usko mihinkään rautakankea epätodellisempaan) jopa näki kummituksen - sille epäilimme tosin syyksi kaksois-ikkunahajastusta, vaikka emme sitä saaneetkaan toistettua.

Skärmdump av diskussionsforumets layout, 16.9 2019.

<http://www.rintamamiestalo.fi/viewtopic.php?f=3&t=2315>.

Den enda informationen jag har om skribenternas identitet och personuppgifter är alltså användarnamn och eventuell boningsort. Ibland kan användarnamnet indikera skribentens kön, men oftast blir både kön, ålder och annan information oklart. Själv anser jag inte att detta är avgörande för min avhandling eftersom jag inte har som avsikt att utreda om kön eller ålder påverkar berättelsernas innehåll eller betydelse. Jag intresserar mig snarare av hur människor i allmänhet i dagens samhälle diskuterar och tolkar övernaturliga upplevelser.

I själva analysen av de berättelser, upplevelser och tolkningar som framkommer i materialet har jag använt mig av kulturanalytiska verktyg så som närläsning och kontrastering för att tolka och analysera materialet. Jag går djupare in på dessa begrepp och användningen av dessa verktyg inom kulturanalysen i kapitel 2.4. Jag vill dock redan här inledningsvis gå in på hur jag har läst, bearbetat och sorterat materialet inför min analys. Då jag hade bestämt mig för att använda diskussionsforumsinläggen som analysmaterial för avhandlingen började jag med att kopiera texterna i en separat fil i fall materialet av någon orsak skulle försvinna från internet eller om forumet skulle läggas ner. Efter detta skrev jag ut texterna och läste igenom dem flera gånger för att bli bekant med materialet och för att kunna jämföra och kontrastera svaren, hitta återkommande teman och olika infallsvinklar i materialet. Jag gjorde även egna anteckningar och skrev en kort sammanfattning av varje inlägg där dess huvudsakliga diskussionsteman och poänger var upplistade. Genom detta arbete började jag gestalta vilka teman som ofta återkom i inläggen, och om den övernaturliga upplevelsen exempelvis tolkades som något positivt eller

negativt. Dessutom fokuserade jag också på hur skribenterna själv tolkade sina upplevelser och vilka betydelser de tillskrev dem. Jag var främst intresserad av varför skribenten själv ansåg att hen hade haft en övernaturlig upplevelse i hemmet, och vad detta i sin tur betydde för hur personen upplevde tillvaron i det egna hemmet både före och efter händelsen.

2.2 Folklore online och användningen av internetmaterial

I dagens läge har internet blivit ett allt mera tillgängligt och alldagligt verktyg för mänsklig kommunikation. Många av oss spenderar dagligen långa tider i olika online-världar, och med detta har även en egen internetkultur uppkommit. Denna kultur och dess olika kommunikationssätt har blivit allt mera aktuella och intressanta för forskare från olika discipliner, och inte minst för kulturforskare. Vid sidan av intervjuer, frågelistor, arkivmaterial och deltagande observationer kan exempelvis folklorister nu även använda sig av internetmaterial för att studera kulturella fenomen och folklore. En närläsning av texter på internet kan alltså ge mångfacetterade och värdefulla resultat för en kulturforskare. För att diskutera hur folklorister idag använder sig av olika typer av internetmaterial använder jag mig främst i detta kapitel av antologin *Folklore and the Internet: Vernacular Expression in a Digital World* (2009), redigerat av folkloristen Trevor J. Blank, där olika folklorister i sina artiklar redogör för sina diverse forskningar där internetmaterial har använts som analysmaterial.

Blank (2009, 2–5) påpekar i verkets inledningskapitel att folklore efter internets utveckling som kommunikationsverktyg under 1990-talet lika mycket kan sägas existera på detta plan som i ”den verkliga världen”. Gränserna mellan det verkliga och det virtuella började under denna tid suddas ut, och forskare började även se internet och dess folklore som en viktig och betydelsefull forskningskälla. Folklore och dess olika uttrycksformer anses av folklorister spegla olika kulturella och samhälleliga värderingar, och därmed finns det stor potential i internet som kommunikationsverktyg i samband med forskningen av samhälleliga och kulturella fenomen. Denna potential ligger även i internets förmåga att systematisera och lagra olika typer av folklore. Teknologin har därmed i dagens läge blivit ett betydelsefullt element i samband med folklorens överföring.

Blank (2009, 5–6) poängterar även att det är viktigt att definiera begreppet ”folklore” då det talas om folklore på internet. Här bör det diskuteras vad vardagligt uttryck (*vernacular expression*) består av, och vilka betydelser exempelvis tradition, sägner, trosföreställningar och narrativ kan få i en internetkontext. Hur påverkar internet som en förmedlande aktör och som kommunikationsplattform hur människor uttrycker sig och framkallar unikt folkloristiskt material, och hur omformas här kommunikation som en del av hur kulturen definieras och upprätthålls? Blank definierar själv folklore i denna kontext som ”kreativt laddade uttryck och yttringar som existerar i många olika former och interaktioner, och som uttrycks av både individer och kollektiv”¹. Blank sätter i sin definition även mera vikt på överföring och mellanmännisklig kommunikation, snarare än på sådant som estetik, kreativitet eller konstnärlighet. Enligt denna definition är folklore inte heller begränsat till endast muntlig kommunikation. Eftersom mitt material består av skriftligt internetmaterial från ett nätdiskussionsforum anser jag att denna definition även passar in på hur jag analyserar detta material som folklore skapad i en internetkontext, och som även påverkas av tidigare, mera traditionella berättarformer.

Enligt Blank (2009, 8–9) deltar internetanvändare ofta i många intressanta folkloreaktiviteter, exempelvis då kedjebrev och onlinehumor delas och skickas vidare. Möjligheten till anonymitet och att lätt kunna sprida olika typer av innehåll gör även att internet blir en ideal plats för framkommandet av narrativa texter. Detta kan enligt Blank leda till ett mera autentiskt framförande av internetanvändarens verkliga jag. Liksom i den muntliga traditionen sprids även sägner på internet, och folklorister avkodar dessa för att påvisa olika kulturella attityder och samhällseliga syner exempelvis i samband med våra rädslor, förhoppningar, fördomar och farhågor. Blank menar att dessa uppfattningar på grund av internets anonymitet i de elektroniskt spridda narrativen framkommer klarare än i den muntliga traditionen. Grupper av *folk* och nya traditioner bildas även enligt Blank på internet, och exempelvis visar den kommunala *folk*-kunskapen som uppkommer i olika diskussionsforum på internets unika uttrycksformer.

I diskussionsforumsmaterialet uppträder skribenterna med påhittade användarnamn, och de blir därmed anonyma för varandra, vilket även kan påverka hur öppet de

¹ “...the outward expression of creativity-in myriad forms and interactions-by individuals and their communities.”

berättar om sina upplevelser med det övernaturliga. Detta tema är för många både känsligt och tabubelagt, vilket kan göra att det blir lättare att kunna uttrycka sig anonymt genom en plattform som internet. Diskussionsforumet erbjuder även en plats av gemenskap för likasinnade människor, där det kan kännas lättare att dela med sig och diskutera sina erfarenheter och åsikter. Från inläggen framkommer det dessutom ofta att skribenterna relaterar till varandra som stolta ägare av frontmannahus, och man vill dela med sig hur man har omvandlat ett gammalt hus till sitt eget hem. Här navigerar man mellan det egna och det främmande, och det nya och det gamla, och diskussionsforumet utgör en plats där andra människor i samma situation kan ge bekräftelse i samband med de egna upplevelserna.

Användningen av internetmaterial har även kritiserats av folklorister, och vissa anser att kommunikation inte etnografiskt kan studeras utan att inkludera icke-verbala kommunikationsformer såsom kroppsspråk, eller utan att exempelvis veta informantens kön eller etnicitet. Blank (2009, 10) tar avstånd från detta synsätt, och anser att etnografi online även kan peka på olika betydelsefulla sociala dynamiker som här kan finnas. Han anser även att folklorister borde intressera sig för hur människor uttrycker sig, oberoende av på vilket sätt detta sker. Min antagning är även att mitt material kan berätta något betydelsefullt om hur människor på ett nätforum genom att berätta om sina upplevelser med det övernaturliga i det egna hemmet uttrycker olika kulturella och sociala värderingar, och gör betydelsefulla tolkningar av sin egen omgivning.

Folkloristen Elizabeth Tucker (2009, 67–69) anser dessutom att internet kan fungera som en plats för både trakassering och tröst, och för att uttrycka både förvirring och resolution. Tucker har undersökt hur webbsidor dedikerade till försvunna kvinnor har skapat en egen typ av folklore runt dessa kvinnors (ofta våldsamma) öden, och hur de ofta berättas gå igen på de ställen där de dött. Ofta har dessa berättelser en varnande eller moraliserande funktion, där kvinnor varnas för potentiellt farliga situationer och ställen.

Diskussioner på dessa nätsidor speglar enligt Tucker (2009, 75, 79) olika samhälleliga rädslor, och detta blir en plats för att dela med sig ens oro och bekymmer med andra. Tucker ser även internet som ett fruktbart forskningsobjekt i samband med spridningen av övernaturliga berättelser, som ofta här delas och

jämförs mellan likasinnade människor. Influensen av mera traditionellt folkloristiskt material så som välkända vandringssägner och spökhistorier syns även i dessa onlinediskussioner, vilket gör att de får en viss genretypisk uppbyggnad och innehåller vissa typiska drag och teman. Detta fenomen återkommer jag till senare i avhandlingen i samband med vilken genre diskussionsforumsmaterialet kunde kategoriseras som. De cirkulerande varnande narrativen gör skribenterna till en typ av varnare för kvinnor i allmänhet, och här skapas även bilder av vissa typer av kvinnor som anses vara i större fara att bli utsatta för våld eller för farliga situationer.

I diskussionerna på forumet www.rintamamiestalo.fi delas även de egna upplevelserna av fara, bekymmer och oro mellan likasinnade människor. Forumet och dess kedjor har skapats för att människor som bor i eller är intresserade av att bo i äldre hus ska kunna dela med sig och diskutera sina erfarenheter och tips i samband med boendet. Här varnas det även om övernaturliga krafter i hemmet, och det ges också råd om hur man ska handla då denna närvaro är ovälkommen i hemmet. Influensen av mera traditionell folklore syns även här, vilket jag diskuterar i kapitel 3.

Folkliga trosföreställningar kan även komma till uttryck på andra sätt online. Robert Glenn Howard (2009, 159–160) skriver i samma ovannämnda verk om sin studie av hur kristna amerikanska evangelister diskuterar sina övernaturliga upplevelser på självgjorda nätsidor. Kommunikationen med likasinnade personer stöder dessa personers tolkningar av upplevelserna, som exemplifieras av demoniska attacker och spirituellt krig mot onda makter. Här fungerar internet både som ett verktyg för att hitta personer med liknande upplevelser, och som ett ställe där dessa kan diskuteras tillsammans. Dessutom används internet även för att hitta och bedöma sådana som anses gå mot de egna uppfattningarna om kristendomen, och som till och med anses förtjäna demoniskt plågeri. Skillnaden mellan dessa onlinediskussioner och mitt material ligger i att Howards informanter använder internet för att kontakta likasinnade människor endast för att stöda och förstärka de egna åskådningarna och övertygelserna, medan skribenterna i mitt material är mera öppna och toleranta för andras åsikter och synsätt på det spirituella. Fastän det på diskussionsforumet även ibland uppstår diskussioner kring den eventuella existensen av en annan, övernaturlig värld eller övernaturliga varelser får alla fritt uttrycka sina åsikter, uppfattningar och personliga upplevelser.

Medie- och kommunikationsvetaren Stina Bengtsson skriver att kulturer på internet exempelvis existerar på sociala nätverkswebsidor som idag har blivit en del av de flesta människors vardag. Inom medieetnografin studeras bland annat de förutsättningar som dessa medier som miljö eller ram för mänskligt umgänge skapar. Kulturforskaren bör försöka komma nära den kultur som studeras, och därmed anses närhet och djup förståelse av studieobjektet centralt inom detta forskningsfält. (Bengtsson 2011, 117–118, 120.)

En annan aspekt av internetetnografi är att den person man möter i den virtuella världen märkbart kan skilja sig från den personen som sitter bakom tangentbordet, och det bör funderas vilkendera personen man är intresserad av. Onlinekulturer kan även ge uttryck för hur olika kulturella koder i samband med hur känslor och sinnesstämningar uttrycks genom språk och symboler. Internet anses ofta även vara en miljö som uppmuntrar självbiografiskt beteende, och där man ger ut information om sig själv och får information om andra. Därmed kan denna miljö bli en plattform för gemenskap och mänsklig kontakt. (Bengtsson 2011, 123–124, 127.)

2.3 Forskningsetiska aspekter

Att göra en annan persons subjektiva och personliga upplevelser, åsikter och tolkningar till forskningsmaterial för en akademisk studie är inte helt problemfritt, och användningen av internetmaterial kan medföra diverse forskningsetiska problem, speciellt då det är oklart för en hur offentlig publik internetanvändaren har menat rikta sådant som skrivs eller postas på internet. Detta blir ännu mer problematiskt då det är fråga om personlig information, eller sådant som av skribenten anses känsligt eller intimt. Därmed måste forskaren ta vissa forskningsetiska aspekter i beaktande för att exempelvis se till att informanternas anonymitet och deltagande i forskningen är säkerställda. Folkloristen Montana Miller (2012, 212) skriver att folklorister genom metoder så som deltagande observation och personlig interaktion har skapat sin roll inom den akademiska världen som forskare som respekterar och prioriterar sina informanternas röster, och som därmed anförtros med deras minnen och traditioner. I dagens läge har gränser suddats ut mellan ”verkliga” och online identiteter, förhållanden och forskningsmetoder. Därmed kan här lätt uppstå missförstånd om forskaren inte klart förklarar sina syften och intentioner.

Eftersom folklorister ofta studerar och observerar folkkultur och traditioner i relativt spontana sammanhang påpekar Miller (2012, 214–215, 220) att den avbrytning som uppstår då forskaren i en onlineomgivning frågar efter samtycke kan avstyra människor från att vilja delta i forskningen. Om en informant är medveten om att hans svar blir del av en akademisk forskning kan berättandet påverkas, och exempelvis kan informanten då mera börja fundera på vad som är ”värt att berätta”. Därmed kunde en spontanare (och omedveten) berättarsituation upplevas som mera autentisk. Eftersom internetmaterialet dessutom ständigt lever och uppdateras kan det bli svårt att avgöra vad som fritt kan användas som forskningsmaterial. Dessutom kan det bli svårt att avgöra hur och av vem samtycke ska bes av, speciellt då mycket på internet sker anonymt. Huvudpunkten ligger dock i att skydda sin informant, vilket innebär att forskningsprocessen varken är betvingande eller skadlig i ett fysiskt eller emotionellt syfte, eller för informantens anseende.

Problemet ligger enligt Miller (2012, 216–218, 219) i huruvida digital kommunikation definieras som en ny typ av muntlig kommunikation eller *folk speech*, eller som publicerade, offentliggjorda texter. Diskussioner på social media, i olika diskussionsforum, spel och chattar kunde hävdas höra till båda kategorier, och dessa har ofta olika regler i samband med hur de utnyttjas som forskningsmaterial. Miller frågar därmed när *behavior* blir till *published text*. Eftersom etnografi anses karakteriseras av att djupt sätta sig in i den omgivning som studeras har det även ifrågasatts om detta kan göras online. Det är alltid komplicerat att använda människan som studieobjekt, och även då mänsklig kommunikation sker i virtuella världar.

Det privata, tillit och förtrolighet får enligt Miller (2012, 220–221) nya meningar och betydelser i kontexter som är nya för kulturforskare, och dessutom kan dessa begrepp ha olika betydelser för olika människor. I samband med online-etnografi hänger många av dessa tolkningar på frågan om man befinner sig i ett offentligt eller i ett privat rum. Vissa ser internet som en stor offentlig anslagstavla, där skribenter automatiskt avstår från sin anonymitet om det inte är fråga om en webbplats med strikt kontrollerat medlemskap. Andra anser dock att privathet och anonymitet borde definieras enligt hur informanten själv upplever situationen. Problem kan uppstå då internetanvändare själva upplever en webbplats som privat fastän den i praktiken är tillgänglig för offentligheten. En djupare förståelse för dylika komplicerade

situationer utvecklas enligt Miller med tid och erfarenhet som kulturforskare och i utförandet av etnografiska studier, och då man djupt och ingående sätter sig in i den omgivning som forskas. Tove Ingebjörg Fjell (2005, 182) är inne på samma spår, och hon tar upp en dokumentärfilm om spermadonation där citat från ett nätforum för barnlösa visades med insändarnas *nicknames*. Insändarna ansåg att deras texter inte borde ha fått användas utan deras tillstånd, och de uppfattades snarare som privata bidrag än som något offentligt.

Miller (2012, 222) påpekar även att en bra åtgärd kan vara att skapa pseudonym för nätinformanter, men detta garanterar inte konfidentialitet eftersom det ändå relativt lätt kan gå att söka sig fram till exempelvis det diskussionsforum där texten finns. Citat kan även anonymiseras genom att ändra på vissa ord för att texten inte ska kunna hittas genom att söka på webben. Här finns dock risken att innehållet av själva budskapet förvrängs. Fjell (2005, 186) anser även att informanters *nicknames* och citat från deras texter blir för lätta att söka upp genom dagens effektiva sökmotorer, och hon rekommenderar att inte använda direktcitat och att även anonymisera *nicknames*. Dessutom anser Fjell (2005, 182) att tjänsteägarna för nätsidan även bör bli kontaktade då innehållet vill användas som forskningsmaterial, speciellt om man själv ställer frågor till insändarna.

Material som behandlar känsliga situationer som exempelvis personliga tragedier och förlust bör även enligt Miller (2012, 224–225, 227–229) noga granskas i samband med dess användning som forskningsmaterial. Kapade profiler och lösenord kan dessutom göra att man inte heller alltid kan vara säker på vem som står bakom en text online. Miller menar även att kulturella normer och standarder kring hur privathet upplevs förändras i en snabb takt. Exempelvis var det i början av 2010-talet inte lika vanligt att lägga ut bilder på sina barn på sin Facebook-sida än vad det är idag, då det snarare förväntas att man laddar upp bilder redan från graviditetstiden. Att ha en skärm mellan oss och våra informanter kan dessutom leda till att vi som forskare distanseras från dem vi studerar, vilket även kan påverka etiska beslut och omdömen.

Själv har jag valt att skriva ut nätforumanvändarnas användarnamn då jag har inkluderat exempel från diskussionsforumet i avhandlingen, delvis eftersom jag inte kan hänvisa till exempelvis kön eller ålder eftersom dessa inte framkommer på

forumet. Skulle det vara fråga om en större och mera offentlig studie som exempelvis skulle få uppmärksamhet inom media kunde användningen av en *nickname generator* som slumpmässigt skapar nya påhittade användarnamn ha varit ett alternativ. Ett annat alternativ kunde ha varit att arkivera materialet och sedan hänvisa till inläggets arkivnummer. Eftersom diskussionsforumet dessutom inte heller kräver inloggning och inläggen är synliga för vem som helst har jag valt att inte helt anonymisera skribenterna.

Vid försök har jag inte lyckats googla mig fram till forumet genom att endast mata in ett användarnamn. Fast jag själv har ansett skribenternas användarnamn gör dem tillräckligt anonyma bör det dock tas i beaktande att skribenterna själva möjligen upplever sina inlägg som privata, och att de inte bör användas i forskningssyfte. Detta är en nackdel med att jag inte direkt har varit i kontakt med skribenterna. Eftersom många skribenter inte har varit aktiva på forumet på många år kunde det ha varit svårt att skilt nå alla skribenter. Eftersom inläggen är skrivna på finska har jag översatt citaten till svenska, och jag har delvis även förkortat dem för att göra dem mera läsbara då de framkommer som exempel i texten.

2.4 Kulturanalys som metod

Olika vetenskapsområden använder sig ofta av egna analysmetoder som skapats och utvecklats inom detta område. Folkloristen Lynne S. McNeill (2013, 175–176) använder sig av Diane Goldsteins definition av de viktigaste begreppen som ingår i den folkloristiska forskningsprocessen för att redogöra för hur denna process ser ut. Dessa begrepp som enligt McNeill definierar folkloristers metoder och tillvägagångssätt är genre, överföring och tradition. Genre syftar här på de ramar inom vilka kommunikation produceras och tolkas, och är något som ger folklorister interdisciplinära metoder för analyser av olika texter. Avgränsningen av kulturella uttryck till olika genrer kan även ge en större förståelse av den kontext de uttrycks i och vem de uttrycks av. Överföring (*transmission*) syftar i sin tur på hur information rör sig mellan tid och rum, och tyngdpunkten ligger ofta på informella och vardagliga situationer där mellanmänsklig kommunikation sker. Fokus ligger här på performans, reception och kontext. Tradition ses som ofta som det mest centrala av dessa tre begrepp, bland annat eftersom behovet av att återskapa olika aspekter av

upplevelser och erfarenheter anses vara något universellt. Richard Bauman har även enligt McNeill (2013, 176, 179, 182) hävdad att människor har ett socialt behov av att ge mening till livet genom att anknyta sig till ett betydelsefullt förflutet. Tradition ses därmed som en social process där kontinuitet blir viktigt för olika grupper av människor. Kommunikation på webben kan även kategoriseras enligt både traditionella och nya folkloristiska genrer. Nu studerar folklorister även den uppsprungna vardagliga digitala kulturen och webbens digitala folkgrupper. Med begreppen genre, överföring och tradition kan folklorister även analysera kulturella uttryck online, hur dessa överförs och kommuniceras, och hur detta skapar och ger upphov till tradition.

Jag har valt att analysera mitt material genom att använda vissa kulturanalytiska verktyg för att exempelvis hitta viktiga återkommande teman och underliggande meningar i skribenternas inlägg. Billy Ehn och Orvar Löfgren (2012, 5,7) hävdar att kulturforskare med hjälp av etnografiska metoder i många år har studerat vardagslivet, som ofta även i sin tur säger något om större samhällsfrågor. Det kan handla om allt från klasskillnader och genusordningar till identitet och gränser mellan det privata och det offentliga. Det sist nämnda temat utgör även en av infallsvinklarna i min avhandling, då jag ser på hur det privata i hemmet skiljs åt från det offentliga och främmande utanför hemmet i skribenternas berättelser. Vissa teman i berättelserna, såsom huruvida den övernaturliga närvaron eller varelsen i hemmet är välkommen eller inte, står ofta exempelvis för hur skribenterna drar gränser mellan det privata/egna och det offentliga/främmande. Detta diskuterar jag vidare i kapitel 3 och 4.

Enligt Ehn och Löfgren (2012, 7–9) definieras etnografi ofta som olika kvalitativa metoder som används för att samla in material om sådant som sker på olika ställen i det dagliga livet. Sedan bör detta beskrivas på ett konkret och närgånget sätt. Då det egna samhället studeras har syftet ofta varit att se på verkligheten ur en viss grupp synvinkel. I min avhandling har jag samlat in berättelser på internet om övernaturliga upplevelser i hemmet, vilka jag både beskriver och analyserar. Kulturanalys i sin tur definieras ofta som att man studerar och undersöker människors handlande med hjälp av etnografiskt material, och ser detta handlande som något inlärt och kommunicerat. Det handlar även om hur gemenskap formas på olika sätt, och hur detta utmanas med olika (ofta subtila) gränser mellan ”vi och dom” i vardagen. Kulturbegreppet

fungerar här som ett analytiskt redskap, och ses som något som får oss att se samhällslivet på vissa sätt. Kulturanalysen inriktar sig på både det medvetna och det omedvetna, så som meningsskapande, kognitivt tänkande, vanor och olika förhållningssätt (som ofta tas för givna). Mitt forskningstema handlar om hur människor upplever sin omgivning (hemmet), hur de berättar om sina upplevelser, och vilka betydelser de tillskriver dem. Här ingår även hur gemenskap i hemmet och familjen formas, och olika gränser mellan det privata och det offentliga dras i vardagen.

Begreppet ”kultur” definieras av Ehn och Löfgren (2001, 9) i sin tur som de värden, föreställningar och koder som människor både medvetet och omedvetet delar, och som kommuniceras och bearbetas i olika former av socialt handlande. Kultur kan även ses som det sätt som människan organiserar sina erfarenheter på, och hur vi agerar enligt olika inlärd handlingssätt och färdigheter. Denna öppna kulturdefinition tillåter enligt författarna att genom olika infallsvinklar studera mänskligt beteende.

I praktiken handlar kulturanalys enligt Ehn och Löfgren (2012, 10–11) om att plocka isär olika företeelser och sedan granska dem närmare, genom metoder så som exempelvis perspektivbyte och genom att försöka se på vad som döljer sig i det uppenbara och hur människor formar sina liv. Jag har bearbetat mitt material bland annat genom att granska och tolka berättelserna ur olika perspektiv, så som om upplevelserna är positiva eller negativa för informanten, hur gränser mellan det privata och det offentliga kommer fram i berättelserna, hur det övernaturliga kopplas till det egna hemmets historia och förflutna, och hur informanterna via dessa upplevelser skapar rötter till både sitt eget hem och till det förflutna.

Ehn och Löfgren (2012, 30–31) tar även upp vissa teman eller analytiska verktyg som ofta används inom kulturanalys. Forskaren kan söka efter teman så som brytpunkter i vardagen, inläring av vanor, kulturella kontraster och känslornas betydelse. Brytpunkter i vardagen handlar ofta om situationer där vardagen och dess vanor och rutiner plötsligt ifrågasätts eller krockar, eller då det som man tagit för givet blir tydligt för en. Här vänds det normala och självklara ofta upp och ned, och detta kan påvisa hur viktiga olika obetydliga vardagshandlingar kan vara. I min

avhandling blir flytten till ett nytt hem en brytningspunkt, och där informanterna använder olika strategier för att göra det nya hemmet till "sitt eget".

Analyserar man kulturella läroprocesser handlar det om både medveten och omedveten inläring av nya vanor under socialt samspel, vilket in min avhandling även speglas i flyttet till det nya hemmet och att vänja sig vid en ny omgivning där informanterna ofta upplever en ny kontakt till något övernaturligt väsen. Då man använder kulturella kontraster som ett analytiskt tema kan man exempelvis göra jämförelser mellan tid och rum, exempelvis i samband med ett historiskt perspektiv och nutid. Jag gör detta genom att kontrastera moderna berättelser om övernaturliga upplevelser med ett äldre material från det traditionella finska bondesamhället både för att påvisa kontinuitet och för att se hur detta berättande eventuellt har ändrats under tidens lopp. Dessutom kontrasterar jag teman så som privat/offentligt, det egna/det främmande, och negativa och positiva upplevelser av det övernaturliga.

Analyssystemat känslornas betydelse handlar i sin tur om känslolivets kraftfulla inverkan i många olika sammanhang, i detta fall utifrån vad informanterna skriver att de känner då de upplever en övernaturlig närvaro i det egna hemmet. Kulturanalysen kan enligt Ehn och Löfgren (2012, 32) fördjupas av att vara observant på olika emotionella krafter i en viss situation, och exempelvis se på hur en viss känslomässig atmosfär skapas på en viss plats och hur den beskrivs. Känslor och emotionella krafter har en stor betydelse för min avhandling, eftersom de övernaturliga upplevelserna ofta väcker starka känslor i mina informanter. Upplevelsen tolkas ofta som antingen positiv eller negativ, och då upplevelsen kopplas till den privata sfären som består av hemmet och familjen blir den ofta väldigt betydelsefull och känslomässigt laddad för informanten. Har man blivit besökt av en avgången familjemedlem eller hemmets tidigare invånare kan informanternas känslor variera mellan rädsla, kärlek, glädje, förvirring och tröst.

De ca 100 diskussionsforumsinlägg om övernaturliga upplevelser i hemmet som utgör avhandlingens material analyseras alltså med hjälp av kulturanalytiska verktyg, vars syfte är att avläsa olika underliggande kulturella och sociala betydelser ur människans vardagliga handlande och kommunikation. Genom kontrastering och närläsning plockas olika fenomen och teman isär, och granskas närmare från olika perspektiv för att undersöka exempelvis människans meningsskapande, vanor och

förhållningsätt i samband med det tema som studeras. Idag sker en stor del av människors vardagliga kommunikation på internet, och därmed erbjuder denna omgivning även ett rikt material för kulturforskare. Eftersom internetmaterial i kontrast med exempelvis intervjumaterial ibland anses uppstå på ett spontanare sätt har detta material dessutom upplevts vara mera autentiskt eftersom det inte har framkommit på en forskares initiativ. Ibland kan här dock uppstå olika forskningsetiska frågor i samband med huruvida denna kommunikation är menad som privat eller offentlig, och här blir det forskarens skyldighet att skydda sina informanter och deras rätt till anonymitet.

3 ÖVERNATURLIGA UPPLEVELSER OCH FOLKTROFÖRESTÄLLNINGAR

Både i forna tider och i dagens moderna värld har berättelser om människans möte med den övernaturliga världen och dess varelser haft en plats i vårt berättande. Inom folkloristiken har forskning i övernaturliga berättelser och upplevelser bildat sitt eget forskningsfält, där dessa utsagors distinkta egenskaper, berättelsemönster och gemensamma teman har urskilts och kategoriserats. Detta har lett till att berättelserna har klassificerats enligt olika folkloristiska genrer. I detta kapitel presenterar jag först hur mötet med det övernaturliga har forskats inom detta fält, och jag drar även paralleller till hur det tidigare forskningsmaterialet tangerar diskussionsforumsmaterialet.

3.1 Att studera övernaturliga upplevelser: Begrepp och infallsvinklar

Folklorister har alltså sedan tidigare insamlat, studerat och analyserat berättelser om människans möte med det övernaturliga, och detta arbete fortsätter ännu idag inom forskningsfältet. Folkloristen Kaarina Koski har tillsammans med antropologen och läkaren Marja-Liisa Honkasalo deltagit i ett forskningsprojekt där dagens finländares oförklarliga och mystiska upplevelser studeras för att få en djupare förståelse av vad dessa upplevelser betyder för dagens människa. Enligt Koski och Honkasalo (2015, 1, 4–5, 9, 13) har den akademiska världen länge uppehållit illusionen om att folkliga troföreställningar och övernaturliga upplevelser i samband med samhällets modernisering har försvunnit, vilket inte egentligen kan sägas vara sant. För att forska dessa upplevelser som en del av människans sinne och medvetande bör man även vara medveten om att dessa erfarenheter påverkas av individens livshistoria, sociala relationer, och kulturella omgivning. I västvärlden anses det nu finnas en trend av att uppsöka spirituella och mental personlig utveckling, och människor är exempelvis intresserade av att lära sig kanalisera olika energier, följa olika dieter eller hitta sina *chakran* i kroppen. Andlighet eller spiritualitet fokuserar alltså ofta idag på individens upplevelser, välmående och själsliga växt. Varje person söker efter sin egen sanning, och andevärlden fungerar inte längre på samma sätt som en vägvisare för kollektivets moralitetsuppfattningar.

Religionsvetaren Christopher Partridge (2004, 38–39, 43, 71–71) är inne på samma spår, och han har kallat detta fenomen för ”återförtrollning” (*re-enchantment*) av västvärlden. Vissa anser att behovet av att söka mening utanför den empiriska och fysiska världen är en markerande egenskap för mäskligheten. Att mera traditionella former av religiositet minskar i popularitet betyder inte nödvändigtvis att den moderna världen håller på sekulariseras och rationaliseras, eftersom nya former av religiositet och spiritualitet nu växer fram. Livets stora existentiella frågor kan idag få sina svar ur nya religioner och alternativa spiritualiteter. Det handlar ofta även om att utveckla sig själv på en spirituellt nivå, och att finna kontakten med något mera universellt och transcendentalt.

Koski och Honkasalo (2015, 1–4) problematiserar även begreppet ”övernaturlig” (*yliluonnollinen*), eftersom dess betydelse kan variera beroende på hur informanten själv uppfattar begreppet. Informanten kan själv exempelvis tolka sin upplevelse som helt naturlig, fast den ändå avviker från den vardagliga verkligheten. Det kan också bli problematiskt att försöka skilja det ”naturliga” och det ”övernaturliga”/”onaturliga” från varandra i ett vetenskapligt syfte, eftersom vetenskapen inte egentligen heller kan svara på var en gräns mellan dessa kategorier borde gå. Det kan dessutom vara mera givande att fokusera på andra gränsdragningar, mellan exempelvis kategorier så som det bekanta och det främmande. Detta kommer jag även att göra i min analys. Därmed använder sig Koski och Honkasalo av begreppet *kumma*, alltså märklig eller konstig, för att beskriva dessa ofta oförklarliga eller mystiska upplevelser. Inom forskningen av den finska folktron har begreppet *tuonpuoleinen* (livet efter döden) ofta använts för att beskriva olika element som ansågs existera utanför människans vardagliga verklighet, och som sågs som en främmande, mytisk, eller särskilt betydelsefull kraft. Det kunde handla om både en osynlig värld och om sådant som var utanför kollektivets kontroll eller deras sociala normer. Begreppet *kumma* syftar dock på upplevelser och fenomen som skiljer sig från det vardagliga, och på andra verkligheter, oförklarliga händelser och avvikande mentala fenomen. Fastän informanten själv ser sina upplevelser som ”normala” och vardagliga är hen ofta medveten om att omvärlden kanske inte ser det så. Därmed ger begreppet rum för informantens egna tolkningar.

Upplevelserna kan dessutom enligt Koski (2015, 8) delas in i antingen förväntade eller oförväntade händelser, vilket ofta påverkar hur den tolkas av informanten. Då

personen exempelvis medvetet väntar på ett tecken från en avliden nära person tolkas vissa händelser ofta som detta tecken, och här blir denna tolkning snarare än den konkreta upplevelsen det huvudsakliga. I de diskussionsforumsinlägg som utgör mitt analysmaterial är mötena med det övernaturliga både förväntade och oförväntade, men eftersom många skribenter anser att gamla hus ska ha sina spöken eller någon typ av kvarbliven energi från tidigare tider och människor är dess händelser ofta förväntade och till och med önskade.

För att diskutera forskningen av olika folktroföreställningar behövs detta begrepp dock först definieras. Jag använder mig av folkloristen Kaarina Koskis definition av folktro och folktroföreställningar. Koski (2011, 15–17) definierar begreppet folktro (*kansanusko*) i sin bredaste mening som den folkliga världsbildens religiösa och trosföreställningsbaserade dimension, där tro inte behöver betyda att dessa föreställningar upplevs som entydigt sanna, utan där värde och mening ges till vissa föreställningar och agerande som om de vore sanna. Då en betydlig del av ett kollektiv ger värde åt vissa normer och uppfattningar och anpassar sitt agerande enligt dessa blir de kollektivt gällande och giltiga. Inom akademisk forskning har folktro-begreppet kommit att betyda studier kring folkliga föreställningar kring det övernaturliga, ofta i en förmodern och allmogebunden kontext och i en tidsperiod före den industriella revolutionen. Dessutom kan folktro även ses som i den kollektiva världsbilden förankrade attityder, uppfattningar och föreställningar om det övernaturliga, som även är relevanta i samband med kollektiva normer, värderingar, kategoriseringar, identiteter och sätt att hantera kriser. Folklorist Kirsi Hänninen (2009, 25) nämner dessutom att forskare idag anser att olika trosföreställningar inte måste vara förknippade med religiositet, och att de alltså kan existera separat från uppfattningar kring det heliga, religiös praxis och kollektiva identiteter.

Koski (2011, 35, 40, 44, 47) poängterar även att studier av exempelvis äldre traditionella trosföreställningar inte nödvändigtvis kan ge en enhetligt eller realistisk bild av vilken roll dessa trosföreställningar verkligen hade i den enskilda människans vardag under denna tidsperiod. Det kan exempelvis lätt hända att man drar för generaliserande slutsatser. Dyligt material kan dock peka på olika kollektiva tolkningar kring vissa teman och hur man har förhållit sig till vissa trosföreställningar. Dessutom kan dyligt berättande inte forskas genom sitt sanningsvärde, utan bör ses som berättelser som styrs av olika kulturella och sociala

konventioner och strukturer. Denna berättartradition reflekterar även både en kollektiv och en personlig världsbild, och en berättare kan variera mellan i vilken mån hen relaterar sitt berättande till kända berättarkonventioner, alltså det personliga till det kollektiva.

Koski (2011, 318, 343) anger att folkliga trosföreställningar är varierande och anpassas till olika situationer, vilket i sin tur frambringar nya situationsbundna betydelser och meningar. Dessa föreställningar har bildat ett system där en aktiv konstruering av verkligheten, sociala relationer, normer och kommunikation, personliga känslor och förväntningar och olika estetiska värderingar möts i olika avseenden. De bildar även ett nätverk av intertextualitet, personliga upplevelser, lokalt liv, tradition, och olika konventioner kring berättande och tolkning.

Folkτροφöreställningar definierar hon även som ett dynamiskt system och en diskurs där kollektiva uppfattningar, sinnebilder och motiv kring det övernaturliga används för att uttrycka abstrakta och ömtåliga attityder, känslor och argument. Dessa berättelsers huvudprincip har varit att behandla viktiga moraliska och ontologiska föreställningar och uppfattningar, som exempelvis tanken av följder för rätt och fel moraliskt handlande, och tanken om att den synliga världen omges av annan, osynlig värld. Enligt Koski var de traditionella folkliga trosföreställningarnas borttynande under 1900-talet en följd av bland annat ökad information, och av att kollektivets gränser utvidgades genom människans växande mobilitet. Då dessa gränser utvidgades minskade även det mentala behovet för att skilja på det egna och det främmande, och uppfattningen av det främmande som hotade kollektivet.

3.2 Kontrastering mellan det traditionella och moderna materialet

Samlingsverket *Finlands svenska folkdiktning* som uppkommit efter folkloristiskt insamlingsarbete i Svenskfinland under slutet av 1800-talet och sekelskiftet 1900 innehåller äldre finlandssvensk folktradition, och volym VII. 1–2: Folktro och trolldom, 1. Övernaturliga väsen, utgiven av Gunnar Landtman (1919), innehåller folkτροφöreställningar kring människans möte med övernaturliga krafter och varelser. Från detta material har jag urskilt trosföreställningar där den övernaturliga närvaron finns i eller kopplas till hemmet för att kontrastera tidigare föreställningar med dagens berättelser om mötet med det övernaturliga i hemmet.

Änglar och djävulen är två övernaturliga väsen som ofta förekommer i det äldre materialet. Människor fruktade ofta speciellt djävulen som ett ständigt hot, och man tog olika rituella åtgärder för att hålla honom ute ur hemmet och för att skydda det. Detta skedde med hjälp av exempelvis böner, ett kors ovanför dörren, eller besvärjelser där man uppmanade honom att lämna en i fred. Han kunde dessutom spöka eller regera i huset genom att kasta omkring saker och hålla oljud. Skyddsänglar kunde dock även finnas i hemmet, och speciellt barn ansågs alla ha en egen skyddsängel. (Landtman 1919, 91, 100, 169–176.)

På diskussionsforumet nämns djävulen inte en enda gång, utan det berättas främst om möten med varelser så som andar och spöken, och ofta beskrivs den övernaturliga närvaron endast som en känsla att någon annan är i huset, eller som en mystisk energi eller kraft. Skyddsänglar nämns inte direkt, men många skribenter anger att den övernaturliga närvaron i hemmet känns som en trygg, bevakande och tröstande kraft:

Här känner man sig aldrig ensam, men det känns inte obehagligt eller hotande utan känslan är tröstande, hemtrevlig och mysig. En gång har jag sett en gammal kvinna här, men hon gick bara omkring i köket och verkade välvillig, som om hon ville visa att hon ser över oss (gretheline, 28.12 2012).

Tomtar och underbyggare räknas även upp av Landtman (1919, 286, 331–335, 343, 376, 396, 420–426) som några av de väsen som kunde finnas i hemmet. Tomten upplevdes bland annat som husets eller gårdens skyddsande eller som dess regerande ande. Han kunde vara både god och ond, och han styrde och ordande i hemmet och fungerade även som en vaktande och varnande kraft. Om husfriden stördes eller det idkades oordning eller oordentligt liv blev han dock lätt missnöjd, och kunde bullra, bråka eller till och med bestraffa invånarna. Tomten gavs även offergåvor för att han skulle hållas nöjd. Enligt andra trosföreställningar tog tomten sin plats i huset då det byggdes, och om han vandrade bort från gården förde han lyckan och trevnaden med sig. Han ansågs inte heller tycka om stora ombyggen eller flyttning. Gårdens första husbonde kunde också bli dess tomte, och om han var god eller elak berodde även på husbondens karaktär. Blev han allt för besvärlig kunde han även fördrivas genom olika åtgärder.

Tomten kunde alltså vara både en positiv eller en negativ kraft i hemmet, beroende på hur harmonin eller balansen i hemmet lyckades uppehållas. Å ena sidan var det önskvärt att ha en tomte på gården, men å andra sidan kunde han bli så besvärlig att han måste fördrivas. Underbyggare, ett övernaturligt väsen som ansågs bo under golvet eller i underjorden, upplevdes i sin tur främst som onda eller till och med farliga väsen, som kunde vålla olyckor och orsaka sjukdom. De kunde dock även blidkas med hjälp av offergåvor. (Landtman 1919, 455, 460.)

Tomten nämns även på diskussionsforumet, men ofta med glimten i ögat och på ett halv-allvarligt sätt. Man talar exempelvis skämtsamt om att det bor en tomte i bastun. Snarare än att ha en god eller ond tomte i hemmet talas det om en god eller ond ande (*henki*) i hemmet. Finskans *henki* blir här svårt att översätta, eftersom det kan syfta på både en ande eller en vålnad, eller bredare på en viss atmosfär eller känsla i hemmet. Tanken om att den goda närvaron är önskvärd eller påverkar hemmets trevnad, och att den onda närvaron är oönskad och kan orsaka negativa upplevelser tycks dock finnas kvar:

Jag har nog många gånger då jag besökt olika hus märkt att ett hus kan ha antingen en god eller en ond ande (M&J, 11.7 2008).

Tidigare bodde här ett par i fem år och utåt verkade allt ok. En dag knäppte det i husbondens huvud och han skar upp sin sambos hals i min farstu ... Jag fick veta om denna sorliga händelse efter mitt andra besök här, men i hemmet fanns ändå goda andar så jag brydde mig inte om vad andra sade och köpte huset ... Elektrikern tittade ängsligt runt sig och frågade om det spökade här ... Jag borde ha sagt att här bara finns lyckliga spöken (madde, 15.12 2006).

I det traditionella materialet nämndes även att tomten inte tyckte om ombygge eller flytt, vilket intressant nog är ett återkommande tema i diskussionsforumet fast tomten inte nämns till namn.

Huset var rastlöst när jag renoverade övre våningen ... renoveringen upphörde till en tid och då lugnade huset såklart ner sig ... min sambo hade besökt övre våningen och känt andeväsendets närvaro, och hon hade fått svårt att andas ... Vi välsignade hemmet och efter det tystande huset (santtila, 8.10 2009).

De som tidigare bott i huset kommer för att se vad som görs i huset som de har byggt, och om det blir bra eller inte ... Var glada över era spöken, de ser

efter ert hus då ni inte är hemma och tar hand om er ☺. Om de inte skulle tycka om de förändringar ni gjort skulle ni nog veta om det ☺ (madde, 11.12 2006).

Folkloristen Martti Haavio är även bland dem som har forskat i äldre finska trosföreställningar, och han har sammanställt ett samlingsverk om folktroväsendet *kodinhaltia* som ofta har jämförts med tomten i den finlandssvenska traditionen. Den så kallade *kulttuurihaltia*-traditionen bygger enligt Haavio (1942, 12–13, 16) på trosföreställningar kring övernaturliga varelser och väsen som anses vara bundna till vissa ställen och platser. Begreppet *haltia* anses (beroende på kontext) motsvara svenskans rå eller rådartradition, och dessa har i tidigare forskning beskrivits som skyddsandar, eller i naturen som ett skapande och vårdande väsen. En råhare som förknippas med en viss plats har ansetts symbolisera bland annat övernaturligt ägande, och enligt berättelser blir den som tänder den första elden i ett hus dess råhare, och hans ande kan förbli kvar i huset efter hans död. Här kan paralleller dras till inläggen på diskussionsforumet, där de tidigare ägarnas andar eller energi ofta ännu anses finnas kvar då man köper ett gammalt frontmannahus, och de anses även ibland fungera som hemmets beskyddare som ser efter huset och de nuvarande invånarna. Liksom tomten och rådaren är det viktigt att hållas på god fot med dessa andar, och gör man ändringar i hemmet som inte godkänns kan anden ställa till med oljud och besvär.

Kodinhaltia-fenomenet är alltså enligt Haavio (1942, 39–46, 51, 55–56, 71) kopplat till uppfattningar kring äganderätt, något som respekterades och framkallade känslomässiga kopplingar i samband med distinktionen mellan det egna och det främmande. En råhare ansågs även kunna vara den första personen som anländer då ett hus byggs, dess byggare eller dess första husbonde. Den första ansågs ofta alltså ha vissa mystiska, ofta övernaturliga krafter som till och med kunde vara farliga och krävde skyddande magi. Den första kan även representera det okända och farliga. Rådaren eller tomten kunde vara både god och ond, och såg även till det levdes anständigt i hemmet. Tanken om att den första eller den tidigare husbonden har en koppling till hemmet och de nuvarande invånarna ännu efter döden tycks också finnas i berättelserna på diskussionsforumet. I exemplet nedan fungerar den tidigare invånaren som både en vägvisande och stödande kraft, som uppmanar skribenten att göra hemmet till eget och bli dess husmor.

Vi köpte ett 100-årigt hus där den gamla husmodern hade gått bort. De två första åren gjorde vi inga större förändringar, vi grubblade och planerade, skaffade till slut en arkitekt, men det var stressigt med de stora besluten. Sen i en dröm kom en äldre kvinna till mig och sa: ”Du vet vad du gör. Bli husmor i ditt eget hem!” (MM, 11.12 2006).

Andra övernaturliga väsen som Landtman (1919, 435, 440–441) nämner att man kunde stöta på i hemmet eller på gården var bjäran och maran. Bjäran ansågs hämta välstånd och lycka åt sin ägare från andras gårdar, och därmed ansågs det ofta vanhederligt eller till och med brottsligt att äga en bjära. Hemmets lycka och välfärd kunde alltså komma på andras bekostnad, vilket ledde till avundsjuka och misstro. Maran i sin tur ansågs enligt Landtman (1919, 477, 479–485, 489, 502, 507–508) kunna angripa en då man sov, och varelsen plågade sitt offer genom mardrömmar. Till och med själva huset troddes kunna orsaka att man blev plågad av maran om man inte hade hälsat ett tomt hus ”goddag” då man steg in, vilket gjorde att huset blev stött. För att skydda sig mot maran kunde man exempelvis lägga ett stålföremål ovanför dörren, skriva namnet ”Jesus” ovanför fönstren eller befälla maran att lämna en i fred genom olika uttalanden. Varken bjäran eller maran dyker upp i diskussionsforumsmaterialet, men mardrömmar i allmänhet förknippas dock med en övernaturlig närvaro i hemmet. Senare i kapitel 4 analyserar jag djupare hur man även på diskussionsforummet på liknande sätt använder sig av olika handlingar och uttalanden för att skydda sig mot eller bli av med en ovälkommen övernaturlig närvaro i hemmet.

De avlidnas andar kunde även enligt Landtman (1919, 179, 201, 207, 216, 248–253, 254, 265, 738) besöka hemmet, speciellt under tider så som jul och nyår. Människans själ eller ande ansågs dock kunna avlägsna sig också från den levande kroppen, och därmed kunde både de levande och de döda spöka. Vissa människor så som de som var födda på nyårsnatten ansågs ha en större förmåga att se avlidnas andar. Orsaker till gengång kunde vara många, anden hade exempelvis kanske svårt att skilja sig från sina jordliga ägodelar, de var kanske missnöjda med något och kunde inte få ro, och de hade kanske dött våldsamt eller hade ännu omsorg om sina levande anhöriga. Onda andar kunde på natten bullra i sina gamla hem, och det kunde även vara farligt att använda den dödes saker. Möter man någon som går igen bör man modigt fråga vilket deras ärende är och rätta sig enligt svaret för att ge den döde ro. Alltid var

spöken dock inte ovälkomna, och i samband med dessa folktroföreställningar nämns även en gumma som efter en flytt till ett nytt hem blev utan spöke och ångrade att hon inte bjöd spöket med sig.

På diskussionsforumet berättar skribenterna även om sina möten med både goda och onda spöken. Ofta anses goda spöken vara antingen bortgångna anhöriga som besöker hemmet, eller tidigare husägares andar som ser efter hemmet och dess nuvarande invånare. Onda eller mera skrämmande och farliga spöken förknippas ofta å andra sidan med tragiska händelser i samband med husets historia. Därmed är även vissa spöken mera välkomna än andra. Det första exemplet nedan visar hur de bortgångna släktingarnas andar både förebådar att skribentens mamma kommer att gå bort, och de blir även en tröstande kraft som skribenten hoppas kunna anlita sig på även i fortsättningen. I det andra exemplet är den övernaturliga närvaron mindre välkommen, och den orsakar mardrömmar och rädsla för dem som kommer i kontakt med huset.

En jul på annandag jul gick jag till övre våningens gästrum för att tända julljusen i fönstret. Jag kände att rummet var fullt med människor fast jag inte såg någon där. Där var många av min makes bortgångna släktingar, som jag aldrig hade träffat. Jag kände klart att de älskade mig, ville mig väl och att de framför allt ville trösta mig ... Jag undrade verkligen varför de skulle trösta mig, allt var bra med min man och allt annat var bra. Jag måste ha varit nonchalant över deras budskap ... några dagar senare dog min mamma helt oförväntat. Jag önskar att jag inte hade varit så arrogant och likgiltig. Efteråt tackade jag de osynliga släktingarna och hoppades att de fortsättningsvis också skulle se efter mig (Kimble, 5.1 2012).

I övre våningen hördes en äldre mans hostande och gungstolens knarrande. Byborna undvek dessutom huset på grund av dess händelserika förflutna. Själv märkte jag dessutom att jag väldigt ofta hade mardrömmar då vi bodde där ... Senare när vi talade med några äldre bybor fick vi veta att den gamla mannen som tidigare bott i huset hade dött i lungcancer... i sin gungstol i övre våningen!! (Schaza, 2.10 2009)

Alltid är det inte dock övernaturliga väsen som man möter i det gamla materialet, utan övernaturliga upplevelser utgörs enligt Landtman (1919, 800–801, 815–816, 819, 824, 828–832) även av olika syner, uppenbarelser, aningar eller varsel. Detta

kan omfatta olika oförklarliga fenomen, mystiska ljus, olika ljud och buller, eller att saker rör på sig av sig själv. Ofta berättas det även om att höra fotsteg på vinden, hundskall eller barn som gråter fast ingen är där. Dyliga upplevelser troddes ofta vara förebud på kommande händelser, så som en familjemedlems död eller giftermål. Diskussionsforumets skribenternas upplevelser består ofta av dessa ovannämnda sinnesförmimmelser, och det är mera sällan man faktiskt ser eller har direkt kontakt med en övernaturlig varelse. Det handlar snarare om att uppleva olika känslotillstånd eller drömmar, och att ana att något konstigt händer eller att höra oförklarliga ljud i hemmet. Att höra fotsteg på vinden eller i övre våningen förekommer också väldigt ofta i inläggen.

I *Finlands svenska folkdiktning* nämns även olika folktrosföreställningar kring hur man kunde skydda sig mot övernaturliga krafter och försäkra sig om att lyckan kom till hemmet, ett tema som jag behandlar djupare i kapitel 4. Vid husbygge kunde man lägga pengar under huset för lycka, och när man flyttade lades tre knappnålar hemifrån på marken så man inte fick hemlängtan. Då bruden kom till sitt nya hem kunde hon kasta en slant framför sig så att hon inte skulle få hemlängtan. Vid jul tände man ljus och brasor för att skydda sig mot julnattens andemakter. Kors ovanför dörrar och kvicksilver i tröskeln skyddade i sin tur mot påsktroll. Spökrädda människor kunde slå en sax i tröskeln för att hindra ovälkomna gäster att stiga in. (Landtman 1919, 765, 769–770, 772–775.)

I inläggen på diskussionsforumet nämns även hur skribenterna har tagit olika åtgärder antingen för att bevara hemtrevnaden eller för att skydda sig mot ovälkomna krafter.

Fotstegen har tystnat, men när vi flyttade var det allt möjligt oljud tills jag en kväll sade högt att vi nog kommer att ta väl hand om huset och att allt spökande nu får lov att räcka. Så slutade det nattliga skramlandet och fotstegen (Minttu, 11.4 2008).

Förra veckoslutet hittade jag i köksskåpet sorgbanden från den avlidna mannens begravning. Jag tänkte att vi kunde lämna dem där för att komma ihåg de tidigare invånarna, det skulle kännas galet att göra sig av med dem. Kanske vi på detta sätt hålls på god fot med dem ☺ (Digt, 30.9 2009).

Både Landtmans och Haavios samlingar av folkloristiskt material fokuserar alltså på att beskriva äldre folktroföreställningar och övernaturliga väsen i Finland. Etnologen Jochum Stattin har i sin tur forskat väsendet näcken för att få en bild av den svenska allmogens trosföreställningars idémässiga och samhälleliga bakgrund, och för att se på hur människor berättar om och upplever det ovanliga. Stattin (1992, 9–10, 12–16, 24, 26) uppger att näcken är ett övernaturligt väsen som inom den svenska berättartraditionen har beskrivits som ett ofta farligt väsen som lever vid olika vattendrag. Vid mötet med näcken försöker väsendet förföra eller få sitt offer i sitt våld, vilket slutar med att man blir dränkt om man inte lyckas ta sig ur hans våld. Stattin nämner att tidigare folkloristisk forskning snarare koncentrerade sig på vad man trodde på snarare än hur man berättade om dessa upplevelser. Därmed saknas ofta även tolkningar och sociala kontexter kring varför dessa föreställningar kring folktroväsen överhuvudtaget fanns, och vilka innebörder, budskap och sociala sammanhang de kunde förknippas med.

Stattin (1992, 20–22, 44–46) ser näckenmaterialet som del av en större helhet av människans bearbetning av sin relation till både sin sociala och fysiska omgivning. Berättelserna om näcken handlar i stor utsträckning ofta om det okontrollerbara, och om att genom analogier försöka förklara och kontrollera omvärlden. Det handlar även om att kunna påverka sin omgivning, och att genom olika riter skydda sig mot näckens hot. Samma teman finns även i diskussionsforumets inlägg, där hemmet och familjen utgör både den sociala och fysiska omgivningen, och det övernaturliga utgör det oförklarliga och okontrollerbara. Skribenterna bearbetar sin relation till både den sociala och den fysiska omgivningen genom att förknippa sina övernaturliga upplevelser till exempelvis sina egna familjeförhållanden eller till hemmets historia. Här dras även gränser mellan det egna och det främmande. Då man har flyttat till ett hus som tidigare byggts eller ägts av andra människor kan det kännas nödvändigt att synliggöra den process där huset omvandlas till det egna hemmet. Som jag diskuterar djupare i kapitel 4 blir denna process ofta tvetydig, eftersom man både välkomnar och accepterar vissa aspekter av det främmande exempelvis i uppskattningen av husets tidigare historia, medan man avvisar andra då man exempelvis uppmanar spökena att lämna huset eftersom de inte längre hör hemma där.

Det spökade nog också hemma hos oss i några månader innan vi bosatte oss ordentligt. När man kommer till ett gammalt hus är man nog lite på tårna.

Några veckor var jag nog i alla fall som en gäst i mitt gem. Jag lyssnade efter och gick runt de ställen som så många andra redan hade betraktat som sitt hem. Det tycker jag är charmen med gamla hus. Då i början hördes det också hos oss det där pomp-pomp-ljudet och vi gick för att se efter – hittade ingen orsakare. Och fotstegsljuden hördes helt klart... Och jag drömde dessutom också om spöken (i drömmarna kom vi överens) ... Men när huset började få nya ytor och möbler blev det mera vårt hem och spökerna avlägsnade sig. Jag minns den stunden då jag var ensam hemma och just höll på att somna. Det hördes fotsteg i trapporna, och jag stängde hårt ögonen och sade till ”spökerna” att dra iväg, detta är MITT hem. Sedan somnade jag med det samma. Huset har ännu ljud för sig men de är hemtrevliga ljud. Utan dem skulle något saknas. (Alli, 10.12 2006).

Näckenberättelserna representerar även enligt Stattin (1992, 47–49, 51–52) en överskridning av gränsen mellan natur och kultur. Dessa konstgjorda gränser mellan olika symboliska kategorier medför ofta att dess tvetydiga gränzoner upplevs som obehagliga och ångestladdade, och ge upphov till fruktan. Behovet av dylika tankeredskap kan ses som en följd av människans behov av att förhindra kaos och upprätthålla ordning. Gränslanden mellan olika centrala kategorier upplevs ofta vara mycket kraftladdade, och de betecknas därmed ofta som vad den brittiske antropologen Edmund Leach har kallat för tabu. Dessa laddade gränsområden kan definieras som exempelvis tidlösa, tvetydliga, onormala, sakrala eller perifera. Näcken tillhör alltså denna gränzon mellan olika tankevärldar, med drag ur både naturens och kulturens värld. Näcken kunde fungera som en mediator i övergången mellan olika tankekategorier, och i överbryggandet av avståndet mellan vanligtvis oförenliga kategorier. Gränsöverskridande medför ofta även ett behov av riter, som hjälper med att utföra och tillkännage det statusutbyte som ofta upplevs ske i gränsöverskridandet.

Dödsväsen inom den finska folkloren har i sin tur forskats av folkloristen Kaarina Koski (2011, 12–13, 18, 21, 78, 328), som har skrivit om väsendet *kirkonväki* (kyrkfolket), ett folkroväsen som har berättats flocka kring döda personer eller i kyrkans omgivning. Det kunde också handla om en mera abstrakt övernaturlig kraft eller energi som förknippades med döden, och *kirkonväki*-väsendet har ansetts symbolisera en obalans i relationen eller tillståndet mellan de levande och de döda. Inom den finlandssvenska traditionen har det berättats om dödfolk, dödgubbar och

smågubbar, men *väki*-begreppet anses inte ha någon motsvarighet i svenskan. Det traditionella *väki*-begreppet har inom den finska folkloren förknippats med en specifik kraft som olika element ansågs inneha, och i folktrons sammanhang med den kraft som fanns i det övernaturliga eller i döden. Liksom näckenberättelserna har *kirkonväki*-väsendet även förknippats med gränsöverskridande och olika onaturliga överträdelser över olika skilda kategorier. Koski tar även upp folklorist Lotte Tarkkas studier kring gränsdragningen mellan den naturliga och den övernaturliga världen inom den karelska folkloren, där gränser dras mellan det egna och det främmande, det inre och det yttre, och den bestående ordningen och förändring. Gränsöverskridning krävde därmed skyddande magi, eftersom olika övernaturliga väsen kunde befolka ställen som representerade det främmande och det yttre, både i fysiska och i sociala kontexter. Detta tema behandlar jag även djupare i kapitel 4.

Berättelser om de levandes kontakt med de döda representerar ofta relationen mellan två olika världar, och det handlar ofta även om vad som kan hända då något kommer in på fel sida av gränsen mellan dessa världar och på detta sätt skapar obalans. Detta sker ofta genom olika normbrott eller agerande som strider mot kollektivets regler och värderingar, vilket även kom fram i Stattins forskning av näckenberättelserna. För att döden ska kunna accepteras krävs enligt Koski (2011, 23–24, 69, 86, 88) dessutom ofta att den går att förklara via olika mytologiska, metafysiska eller religiösa tolkningar, och detta legitimeras ofta via tankemodeller som pekar på livets fortsättning trots individens död, och som uppmuntrar människan till att fortsätta med det dagliga livet. Inom den finska döds-kulten ligger bakgrunden till kontakten med de döda i den samhälleliga strukturen där människan som en del av kollektivet även efter sin död hade en betydelsefull social roll. Fastän den folkliga förfädersdyrkan fick en minskande betydelse genom århundradenas lopp förvarades ändå rädslan om att enskilda döda kunde återvända för att störa de levande om deras önskemål inte åttlyddes, och på 1900-talet blev olika ritualer viktiga där de döda återfördes till sin sida och stannade där. Människors relationer till de avlidna karakteriseras dessutom både av kärlek för de nära och kära, och av rädslan för döden, både den egna och andras. Även i inläggen på diskussionsforumet spelar avlidna anhöriga ofta en viktig roll i möten med det övernaturliga, och oftast upplevs dessa möten som tröstande och kärleksfyllda, vilket möjligen kan göra den anhörigas bortgång mera acceptabelt.

Jag behövde en lödkolv till ett arbete och kom ihåg att min bortgångna pappa hade en. Så var det bara att i höstens mörker köra till hans tomma stuga ... Jag letade efter kolven med ficklampa i det kolmörka skjulet (=farsans favoritplats) ... När jag inte hittade något sade jag lite halvskämtsamt högt: ”Ids du hjälpa lite”. Samtidigt fällde NÅGOT ficklampan ur min hand och när jag skulle lyfta upp den lade jag i ljusets sken märket till lödkolven jag behövde. Den hade varit på golvet bland allt annat skräp. Jag fick på något vis en varm och trygg känsla där i skjulet, som jag som barn tyckte var så skrämmande när det var mörkt. Jag kunde inte säga annat än: ”Tack, farsan.” (tarmasti, 19.8 2009).

Intressant nog är det oftare fråga om hemmets tidigare invånare vars närvaro man känner eller upplever i hemmet snarare än de egna anhörigas andar, men även i detta fall upplevs närvaron ofta som tröstande, trygg och hemtrevlig, och de tidigare invånarna blir nästan som en del av hemmet och den egna familjen.

Inom tidigare trosföreställningar har en god eller en ond död dessutom enligt Koski (2011, 182, 185, 193, 250–251, 311) ansetts kunna ha följder också efter döden, likasom om personen hade levt ett syndigt liv före sin död. Det berättades också om ”de som gick igen hemma” (*kotonakulkijat*), som ansågs gå igen på grund av att de såg över sina anhöriga eller sin egendom, hade ouppfyllda löften, eller på grund av att de var missnöjda över sina begravningsriter eller ville hämnas över att de blivit mördade. De kunde dessutom även gå igen på grund av brott som de begått under sin livstid. Möten med de avlidnas andar äger ofta rum i nattetid, och exempelvis har midnatten ofta ansetts representera en gränzson i dygnscykeln. Denna mörka tidsperiod har ansetts tillhöra döden och andevärlden istället för de levande. Ett vanligt motiv för att *kirkonväki*-folket spökade var även att ett hems tidigare invånare hämnades på de nya ägarna på grund att han eller hon blivit utdriven, och tidigare ägares efterlämnade magiska föremål kunde även orsaka oförklarliga händelser. *Kirkonväki*-väsendet har även exempelvis förknippats med döda soldater som spökar på gamla slagfält.

Samma tema tas också upp av folkloristen Leea Virtanen (1974, 16, 20), som även på 1970-talet studerade finländares mystiska upplevelser och möten med det övernaturliga. Virtanen har analyserat sitt material mera av ett parapsykologiskt perspektiv, vilket hon även enligt folklorist Kirsi Hänninen (2009, 43) blev kritiserad

för inom akademiska kretsar. Trots detta berättar hennes forskning dock också mycket om hur människor upplever mötet med det övernaturliga, och liksom Koski hävdar hon att dessa upplevelser ofta för berättaren har en stor betydelse i samband med mänskliga relationer. Ofta upplevs en nära persons död exempelvis förutspås i drömmar eller aningar, som ibland även berättas korrelera med just den tidpunkt då personen går bort.

På tal om varsel, så har jag två gånger denna vår på natten vaknat till att mitt hjärta har dunkat skrämmande hårt, och det har inte berott på någon mardröm eller så. Båda gångerna har pulsen varit så hög att jag har hamnat ta lugnande medicin. Och efter båda gångerna har det kommit fram att min farfar som bor 150 km härifrån samma natt har förts till sjukhus p.g.a. en hjärtinfarkt. Själva tanken om en liknande natt skrämmer mig... (Minttu, 14.4 2008.)

I det övre exemplet är det visserligen inte fråga om ett dödsfall, men upplevelsen om att på något mystiskt vis känna ens närståendes lidande i en livsfarlig situation utan att veta om vad som händer finns också här. Som jag tidigare nämnde är det inte bara relationen till den egna familjen utan också relationen till ens hems tidigare invånare som blir viktiga i berättelserna på diskussionsforumet. Virtanen (1974, 26–27) nämner även att dylika ovannämnda upplevelser kan omfatta även personer man inte känner, så som kända eller offentliga personer. Fast man inte har en personlig relation med dessa personer kan dessa ”imaginära” relationer även bli viktiga för berättaren, och denna kontakt upplevs mycket viktig. Detta framkommer även i diskussionsforumet, där det ofta anses viktigt att både komma ihåg, respektera och vara tacksam till dem som tidigare byggt eller tagit hand om det hem man nu bor i.

Liksom Koski nämner Virtanen (1974, 130) även hur det tidigare ansågs viktigt att döden och olika dödsritualer skedde på rätt sätt så att den döda inte skulle gå igen. Tidigare ansågs det viktigt att förse den döda med det materiella som behövdes för resan till dödsriket, medan det i modernare tider har blivit viktigare att begravningsriterna sker på rätt sätt och att den döda välsignas. Detta blev speciellt viktigt under krigstider, då det ansågs viktigt att de stupade fick sin viloplats i gravgårdens jord. Även bland berättelserna på diskussionsforumet diskuteras krigstiden, och följderna av en traumatisk, våldsam eller ovanlig död.

Jag vet två hus här i byn var det berättas bo spöken ... Den första är byggt av material från ett rivet avrättningscenter och invånarna klagat tidvis på konstiga ljud och att något drar dem ur sängen på natten... I ett hus hade någon blivit mördad och där hade blivit kvar någon sorts negativ energi. Under husvisningen fick någon överkänslig köpare något utbrott och vägrade gå in i huset. (jope, 24.3 2008.)

Om mitt hus var som på din mans hemort skulle jag nog inte kunna bo där, inte på något vis, och med tanke på husets historia och era upplevelser skulle jag nog ha ringt åt någon för att hjälpa till att de avlidnas andar skulle få ro – fast det kan ju också bara vara frågan om kvarbliven energi från förflutna händelser som borde städas bort. Platsen har säkert sett mer än tillräckligt av de döda, traumatiserade sådana, och frontmannaveteranernas trauman lämnar ju inte heller den följande generationen i fred, så hur skulle de då stilla de stupades andar. (gretheline, 28.12 2012.)

Virtanen (1974, 9, 13, 14–15, 56, 130–131, 133) anser att människors mystiska eller oförklarliga upplevelser slutligen är ett relativt vardagligt fenomen, fastän det kanske inte så ofta talas om offentligt. Tidigare talades det om siare, men i dagens läge anses det ofta snarare att vissa människor är känsligare än andra för att uppleva det övernaturliga. För dagens urbana människa (Virtanen skriver detta år 1974) behöver inte rationalitet, modernitet, förnuft och skepsis stå i konflikt med det emotionella, religiösa och spirituella, utan människan tolkar ofta sina erfarenheter utifrån sin egen, individuella världsåskådning. Traditionellt har spökande och gengångare enligt Virtanen varit något man inte har velat uppleva fastän man genom döden skiljts av sina nära. Spiritismen kunde ses som ett undantag, eftersom man här i en kontrollerad miljö via en annan person kunde få kontakt med den övernaturliga världen. Berättelser om de avlidnas andar handlar snarare än om de avlidna själva om våra förhållanden till de avlidna. Ofta är dessa upplevelser även väldigt personliga, och berättaren upplever ofta att dess meddelande är menat personligen just för hen.

Även på diskussionsforumet anser många skribenter att vissa människor helt enkelt är känsligare än andra i detta sammanhang, vare det sig fråga om varsel, drömmar, att se spöken, eller bara om att känna olika energier på vissa ställen eller i vissa situationer. För dem är det inte heller motstridigt att framställa sig själv som en ”sansad” och ”vettig” person samtidigt som man berättar om sin övernaturliga

upplevelse. Det verkar som om det i skribenternas värld finns plats både för det förklarliga och det oförklarliga utan att detta skapar några större problem. Dessutom är spökande inte heller alltid något oönskat och skrämmande, och snarare anser man att det hör till att ett gammalt hus bör ha sina spöken, och utan dem kan något till och med saknas. Ofta nämns detta på ett lite skämtsamt sätt med glimten i ögat, men många anser också att tidigare invånares eller husets byggares närvaro ska kännas i hemmet, och detta medför snarare en känsla av trygghet och hemtrevnad.

Några månader efter att jag flyttade hördes det på kvällarna efter att jag gått och lagt mig som om nån skulle ha snarkat eller andas tungt. Husets tidigare ägare var en ensamboende äldre man, som dog i huset efter ett sjukdomsanfall ... Nu hörs det inget mera, huset är förvånansvärt tyst, det varken knarrar, skramlar eller knackar, tyvärr. Men jag tänker gärna att någon ser över huset, och jag stryker ofta väggarna, dörröppningen eller klappar ugnssidorna. Jag hälsar på de tidigare ägarna och tackar dem. Mitt hem känns alltid varmt, mysigt och tryggt, där finns inga gästar. Högst (hoppas) goda andar.
(nummentie 434, 19.8 2009.)

Sammanfattningsvis kan sägas att kontrasteringen av det traditionella materialet om folktroföreställningar och inläggen på diskussionsforumet påvisar att skribenterna på diskussionsforumet förhåller sig öppnare och positivare till en övernaturlig kraft i hemmet. I det traditionella materialet representerar det övernaturliga snarare en obalans som måste korrigeras, och som ofta även utgör ett hot för människan. Dessutom verkar detta berättande tidigare ha haft en mera normuppehållande funktion i samband med kollektivets värderingar och normer, medan skribenterna på forumet snarare verkar vilja diskutera sina egna individuella världsåskådningar och vad deras upplevelse personligen betyder för dem. Många av de mera traditionella folktroväsendena så som djävulen och maran finns inte i internetmaterialet, men de avlidnas andar och tomtens uppkommer ofta i inläggen. Den närvaron som beskrivs i hemmet är mest lik tomtens i det äldre materialet, fast man ofta inte sätter namn på denna varelse utan ser den som en mera abstrakt övernaturlig kraft eller energi. Liksom med tomtens är det ofta fråga om tidigare invånares eller husets byggares ande som har blivit hemmets skyddsande, och som man vill vara på god fot med för att anden inte ska bli missnöjd och störa hemmets harmoni. Denna närvaro eller kraft blir som en naturlig del av hemmet, som även bidrar till hemtrevnaden.

3.3 Personal experience stories eller belief stories?

Efter att ha gått igenom hur övernaturliga upplevelser och mötet med olika folktroväsen har forskats inom folkloristiken, och efter att ha analyserat diskussionsforumsmaterialet från ett kulturanalytiskt perspektiv ser jag i detta kapitel på materialet från berättelseanalysens synvinkel. Eftersom berättelseanalys är ett centralt analytiskt verktyg inom folkloristiken vill jag också inkludera detta perspektiv för att få en så enhetlig bild av mitt analysmaterial som möjligt. Genom att se på vilka teman och element som karakteriserar dessa berättelser diskuterar jag även deras tillhörighet inom den folkloristiska genre-indelningen. Eftersom kulturanalysen dock är min huvudsakliga analysmetod håller jag mig snarast till att diskutera inom vilken genre berättelserna i mitt material kunde anses tillhöra, och till att mera allmänt lyfta fram sådana teman och element som framkommer i och karakteriserar detta berättande.

Folkloristen Lena Marander-Eklund (2004, 209–212) anger att berättandet kan ses som en grundläggande form av mänsklig kommunikation, som utgör ett sätt att förmedla erfarenheter och idéer, ge uttryck för ens världsbild och värderingar, och för att uttrycka den kulturella och sociala situation som kommunikationen är en del av. Genom detta situationsbundna, personliga berättande tolkar och förstår människan både det egna och andras handlande. Berättelseanalys kan i sin tur användas både i samband med muntligt och skriftligt material, så som exempelvis internetmaterial, som även utgör mitt analysmaterial. En berättelse kan kort definieras som något som omtalar en händelse, och uppstår när något som har hänt återges i ord. Enligt denna bredare definition kan också inläggen på diskussionsforumet definieras som berättelser.

Marander-Eklund (2004, 214, 216–218) nämner även att en erfarenhetsberättelse karakteriseras av att berättaren återger de händelser som utgör en viss upplevelse, och även tolkar och evaluerar både själva situationen och sig själv. Det är denna typ av berättande står i fokus i min analys. Dessutom anses en berättelse även innehålla spänning mellan någon typ av komplikation eller konflikt och dess upplösning, och ett orsak-verkan-förhållande. Berättelsen blir även ofta en form av självpresentation. Här blir berättarens självbild, identitet och tolkningen av det egna livet det centrala. Folkloristen Sandra Stahl (1977, 20, 22–24, 37) har kallat personligt

erfarenhetsberättande för *personal experience narratives*, och då dessa berättelser handlar om exempelvis övernaturliga upplevelser kombineras den personliga upplevelsen ofta med olika inlärdade kollektiva trosföreställningar. Berättelsernas personliga aspekt blir ofta det som anses karakterisera *personal experience narratives*, snarare än att fokus sätts på själva upplevelsen. Enligt Stahl blir dessa berättelser en del av berättarens privata egendom, och lever kvar som en del av berättarens repertoar.

Den folkloristiska berättelseforskningen ser även på berättelsens form, funktion och karaktär. Jag har dock i min analys valt att fokusera på innehåll och betydelse snarare än narratologiska element eller schematiska mönster. Man kan även enligt Marander-Eklund (2004, 220–221, 223–224) utskilja narrativer, alltså komprimerade återgivningar eller angränsade historier som har en tydlig början och slut och innehåller en spänning mellan någon viss komplikation och dess upplösning. Ofta är dessa anekdotiska och humoristiska, och innebär en medveten performans i samband med berättandet. De för ofta fram sådant som är väsentligt och centralt för berättaren. En berättelses narrativa element så som händelser, tid, rum och aktörer och de roller och betydelser dessa ges är även en del av berättelseanalys.

För att karakterisera och särskilja olika typer av folkloristiskt material har olika typer av texter eller berättelser inom folkloristiken delats upp i olika genrer så som exempelvis, folksaga, myt, eller sägen. Folkloristen Linda Kinsey Adams (1990, 25) definierar sägner som berättelser vars händelser uppges som verkliga, i kontrast till klart fiktiva berättelser så som folksagor. Med verkliga menas här att berättaren upplever dem som verkliga (eller att hen i alla fall bekänner att de kan ha hänt). Det är inte forskarens uppgift att ta reda på om händelserna är verkliga, utan att analysera varför dylika berättelser berättas och vilka meningar de kan tolkas ge uttryck för.

Etnologen och folkloristen Bengt af Klintberg (1993, 6, 12) skriver att sägner reflekterar hur människor uppfattar sin omvärld, och hur det övernaturliga tar gestalt i vardagslivet. De berättas i regel för att bli trodda, och de är en del av ett större folktrösammanhang. I kontrast till folksagan blir syftet inte att följa en viss person och deras äventyr, utan att berätta om en specifik intresseväckande händelse och dess följder. Sägner innehåller som sagt ofta övernaturliga inslag, vilket ofta blir orsaken till varför de berättas.

Övernaturliga sägner eller *belief tales* innehåller enligt Adams (1990, 26–27) ofta berättelser om exempelvis gengångare, vålnader, och ställen där det spökar, och dessa ”spökhistorier” berättas ofta i ett underhållande syfte. Memorat i sin tur syftar på en berättelse i första person där berättaren beskriver sitt personliga möte med det övernaturliga, ofta i form av de avlidnas andar eller andra folktrövasen. I sägner beskrivs händelserna ofta mera realistiskt än i exempelvis folksagor, och dessa berättelser är ofta emotionellt laddade anses bland annat spegla våra rädslor och sådant som skapar osäkerhet och oro. *Personal narratives* definierar Adams som en berättelse i första person om en personlig upplevelse. Berättelsernas innehåll är därmed unika fast de även kan ta intryck från traditionella narrativa tekniker, symboler eller teman. De uttrycker även ofta berättarens personliga värderingar.

Folkloristen Barbro Klein (2006, 9, 11, 13, 17) tar även upp att memorat inte alltid i huvudsak har förknippats med övernaturliga upplevelser som Adams skriver, utan att den personliga upplevelsen i allmänhet kan bli det huvudsakliga. Via *personal experience stories* uttrycker människor i sin tur hur det mystiska, oförklarliga och övernaturliga äger rum i en viss social omgivning, och hur de hanterar och anpassar sig till olika kritiska delar och aspekter av livet.

Folkloristen Kirsi Hänninen (2009, 6–7, 17, 71) anser i sin studie om finländares berättande om övernaturliga upplevelser att människor ofta strävar efter att förklara sin upplevelse enligt de normer som finns kring det normala och onormala, och att många även upplever rädsla eller oro för stigmatisering. Denna typ av forskning där man analyserar skriftligt material som innehåller teman som kan upplevas som känsliga eller personliga kan dessutom ha fördelar i och med att människor själva i en privat miljö kan skriva om sina upplevelser, fastän nackdelen kan bli att det inte då kan uppstå en diskussion mellan informant och intervjuare, där tilläggsfrågor kunde ställas. Övernaturliga upplevelser kan dessutom enligt Hänninen uppfattas som antingen positiva eller negativa, beroende på om informanten har upplevt händelsen som exempelvis tröstande och lättande, eller farlig och skrämmande. I min analys kallar jag dessa upplevelser för antingen välkomna eller ovälkomna (egna termer), eftersom hur skribenterna förhåller sig till dem beror på om den övernaturliga närvaron i hemmet är välkommen eller inte. Intressant nog så förhåller sig skribenterna på diskussionsforumet ofta ganska neutralt till den övernaturliga närvaron i hemmet. Detta beror ofta på att man helt enkelt inte är säker på vad det är

som man har upplevt, och många håller sig öppna till den övernaturliga närvaron så länge den inte blir störande eller verkar hotande.

Jo men vi har bott här ett år och nu hörs det ljud. Och domdär fotstegen, det är helt klart ljudet av fotsteg, först kommer hälen i golvet och sen resten av foten.. Vi har inte tagit nån stress om det, vi tänkte bara att om Kauko och Elvi ännu är här så då är dom. Så länge som de inte börjar be om något. Det här är ju slutligen Kaukos hus.. det är ju han som har byggt det. Bara han nu inte skulle bli arg över alla förändringar. (kaukomäki, 10.12 2006.)

I det ovannämnda exemplet syftar ”Kauko och Elvi” på husets tidigare ägare som även byggt huset. Berättelsen är ganska typisk för materialet som helhet. Den börjar med ett mystiskt ljud (fotstegen, också ett vanligt tema i resten av materialet) vars orsakande man strävar efter att hitta en förklaring till. Ofta ger skribenterna alternativ på både naturliga och övernaturliga förklaringar, och en eventuell övernaturlig närvaro anses ofta bero på att andar eller energi av hemmets tidigare invånare ännu finns kvar i hemmet. I vissa berättelser blir denna närvaro en naturlig och välkommen del av hemmet och dess atmosfär, och i andra en hotande eller ovälkommen kraft som man bör göra sig av med på olika sätt. Ofta förhåller man sig som nämnt även relativt neutralt till denna närvaro, och många nämner att ”finns det något här så finns det”. Dessutom gör inte en eller negativ upplevelse alltid att den övernaturliga närvaron är ovälkommen, utan fastän upplevelsen först kan ha känts skrämmande kan närvaron ändå accepteras som en del av hemmet.

Hänninen (2009, 82–84) anser också att definitionen av *personal experience story* bättre karakteriserar denna typ av utsagor än exempelvis begreppet *belief legend*, som ofta syftar på en kortare berättelse om en övernaturlig händelse med ett varnande eller normuppehållande budskap. Hon anser även att det kan bli problematiskt att kalla dem för memorat, eftersom memorat snarare fokuserar på själva övernaturliga händelsen eller kraften, och inte på dess betydelse för berättaren. *Personal experience story* eller *personal narrative* ger därmed en bredare syn på berättandets sociala och kulturella kontexter, och vilka betydelser de tillskrivs. Enligt Hänninen har folkloristen Linda Dégh dessutom framfört att en *personal narrative* också kan handla om andra människors upplevelser, och kan även berättas i tredje person. Detta framkommer även i berättelserna på diskussionsforumet, där skribenterna ofta nämner sin partners eller familjemedlems upplevelser, ofta för att

antingen validera sin egen upplevelse eller för att jämföra dem med varandra. Eftersom de övernaturliga upplevelserna tar plats i hemmet delas de ofta av en familjemedlem, eller så diskuteras och tolkas upplevelsen tillsammans. Ibland berättas det även om hurdana upplevelser ens partner eller andra familjemedlemmar har haft i sina tidigare hem eller i andra hem överlag.

Jag kategoriserar berättelserna på diskussionsforumet som *personal experience stories* i enlighet med Stahls och Hänninens definitioner. I inläggen beskrivs personliga erfarenheter av det övernaturliga (främst) i första person, och från de paralleller som kan dras till äldre traditionella folktroföreställningar (vilket jag påvisade i tidigare kapitel) kan det sägas att detta berättande även spelar olika kollektiva traditioner och föreställningar. Det personliga framkommer i och med att skribenterna ofta uttrycker vilken betydelse upplevelsen personligen har haft för dem och hur de har påverkats av den. Här framkommer även skribenternas egna värderingar och rädslor, vilket kan säga något om hur dagens människa förhåller sig till både det övernaturliga och andliga, och till hemmet som en intim, privat sfär. Berättelserna kunde även kategoriseras som sägner enligt af Klintbergs definition, men jag har valt att kalla dem *personal experience stories* eftersom detta begrepp är mera upplevelse-centrerat, vilket jag anser att bättre tillämpar min analys eftersom jag intresserar mig för hur skribenterna beskriver och tolkar de egna upplevelserna.

Det övernaturliga behöver inte heller alltid stå i fokus, och exempelvis kan berättandet enligt Hänninen (2009, 195–197) även få en terapeutisk funktion då informanten väljer att relatera sin upplevelse till personliga livskriser eller andra typer av personliga upplevelser. Informanten kan även känna sig speciell, unik eller utvald till att ha en viss förmåga som andra inte har på grund av att de har haft en övernaturlig upplevelse. Dylika element framkommer även i inlägget skrivet av Kimble (s. 24–25), där skribenten berättar om sin mammas bortgång och uttrycker tacksamhet för att ha blivit tröstad av bortgångna släktingar. Hänninen ser den övernaturliga upplevelsen som en spricka i den normala/ordinära världen, och dessa personliga narrativ kan reparera denna spricka, eller alternativt utvidga gränserna av den moderna, ordinära världen. Jag anser att berättelserna på diskussionsforumet snarare utvidgar dessa gränser eftersom det övernaturliga ofta välkomnas och anses vara en naturlig del av vardagen och världen.

Folklorist Gillian Bennett har på 1980-talet studerat hur brittiska kvinnor berättar om sina övernaturliga upplevelser. Bennett klassificerar berättelserna i sitt material som memorat, som hon definierar som *personal experience stories* om det övernaturliga. Dessa utgörs av personliga och individuella utsagor som tillsammans bildar gemensamma kulturella traditioner som kan berätta mycket om samtida föreställningar och folklöre. (Bennett 1987, 11, 17, 19, 66.)

I Bennetts material är tron på existensen av välvilliga, goda andar vanligare än tron på onda andar. Ofta upplevs närvaron av goda andar genom intuition och olika känslomässiga upplevelser snarare än att man konkret kommer i direkt kontakt med dem, medan vålnader och poltergeists ofta manifesteras genom det fysiska, exempelvis då de härjar i hemmet genom att föra oljud och kasta omkring föremål. Goda andar består dessutom ofta av en familjemedlem eller någon annan nära person, medan gästar och poltergeists snarare upplevs som främlingar som tränger sig in på det personliga området. Tron på onda andar får dessutom världen att kännas osäkrare, vilket även kan göra att de avvisas som något man inte vill tro på. De goda döda å andra sidan utgör tröstande bevis på mänsklig omsorg, Guds kärlek och existensen av en annan, bättre värld i en annan dimension. De goda döda beskrivs ofta enligt Bennett som något "naturligt" snarare än något onaturligt, som exempelvis i familjens kontext som en slags utvidgning av det ordinära livet. De möts ofta i eller nära hemmet, och de är älskade, pålitliga, bekanta och välkomna väsen som ofta även har en viss kraft eller auktoritet för informanten. De upplevs existera kring eller vid sidan av de levande, och ibland kan de även gå över till den levande världen. En annan aspekt som ofta skiljer de onda från de goda döda är att de goda döda ofta anses ha något visst syfte eller ändamål, medan de onda väsendena snarare är meningslösa störningar i den naturliga ordningen. (Bennett 1987, 30, 50, 52.)

Som tidigare nämnts förhåller sig skribenterna på diskussionsforumet ofta ganska neutralt till det övernaturliga, vilket gör att alla väsen inte kan delas in i goda eller onda andar. De goda andarna består dock som i Bennetts material ofta av avlidna anhöriga, men även av husets tidigare ägare som nu anses se efter både hemmet och de nuvarande invånarna. Direkt kontakt med dessa väsen upplevs inte heller speciellt ofta, utan snarare berättas det om att man intuitivt känner deras närvaro. Ibland tolkas även olika ljud, dofter, händelser, aningar och drömmar som märken av deras

närvaro. Andarna behöver alltså inte alltid vara goda eller onda, och de kan exempelvis liksom tomten påverka hemmets atmosfär och trevnad beroende på om de är nöjda eller missnöjda med hur hemmets sköts. Ens egna handlingar och deras förhållande till hemmet påverkar alltså om de är goda eller onda till sinnet. De onda andarna kan till lika med Bennetts material manifesteras via poltergeist-liknande händelser i hemmet, exempelvis där dörrar rycks upp eller saker kastas omkring. Oftast känner skribenten dock bara en ond eller obehaglig närvaro, vilket ofta anses vara en typ av kvarbliven negativ energi från tidigare tragiska händelser.

I natt vaknade jag till att det hördes en hård smäll från vårt nyrokokklädskaåp från 50-talet och när jag reste mig och skrek till av rädsla och öppnade ögonen såg jag hur skåpets dörr smäll i golvet. Gångjärnen var på plats och skåpet var helt. Dörren måste lyftas för att den fås loss. Jag förstår helt enkelt inte hur den kan ha lossat. Våra tvillingar var rädda för ”röda gubben” och de sade att han gråter i vårt sovrum. Så berättade grannen en gång att det sägs att man vid en ås bakom vårt hus under inbördeskriget har avrättat röda. Jag hade inte sagt något om pojkarnas röda gubbe ... Jag låg vaken i en timme i natt med gåshud över hela kroppen. Funderar om vi väcktes för att någon har något att säga ... (Kimble, 14.11 2011.)

Till skillnad till Bennett anser jag inte att de onda döda är utan syfte eller ändamål. Att kalla dem för onda kanske inte heller beskriver dem på rätt sätt, eftersom det ofta snarare är fråga om olyckliga eller osaliga andar som dött på oväntade eller tragiska sätt. Deras syfte kan vara att påminna om gångna tragedier så som krig, eller att kontakta de levande för att hjälpa dem att få ro. Vissa skribenter nämner att negativ energi i ett hem bör ”städas bort”, och att det är viktigt att olyckliga andar får ro.

I samband med hus där det spökar nämner Bennett (1987, 45–47) även traditionell brittisk folklöre om *resident household spirits*, som enligt traditionen kan syfta på både goda och hjälpfulla eller elaka och lömska andar. Här kan vissa paralleller igen dras till hustomten eller *kodinhaltia*-fenomenet. Bennetts informanter i sin tur talar snarare om ”lyckliga” eller ”olyckliga” hem eller hus, och om hur känslan eller atmosfären i ett hus kan tyda på att något inte är som det ska vara, vilket gör vistelsen i huset obehaglig och ångestladdad. Här anses ofta att husets historia, dess tidigare invånare, händelser och minnen ännu påverka husets ”aura” eller energi, både med positiva och negativa följder. Desto äldre ett hem är desto sannolikare är

det att dess historia på något sätt manifesteras även i nutid. Detta korrelerar även med berättelserna på diskussionsforumet, där det framkommer att det är viktigt att hemmet har en god aura, eller *hyvä henki*. Finskans *henki* (ande, själ, atmosfär) blir här svårt att översätta till svenska, men jag tolkar detta begrepp som något som syftar på både den känsla som man får då man besöker hemmet, och som själva husets ande eller själ. Hemmet tillskrivs därmed nästan människolika egenskaper, som om det vare något som lever och känner i sig själv. Detta tema kommer jag att utveckla vidare i nästa kapitel om hemmets betydelse i berättelserna.

Bennett (1987, 145–146) nämner även att kvinnorna ofta använder humor som strategi då de berättar om svåra eller känsliga ämnen. Karaktäriserande för diskussionsforumsmaterialet är även att inläggen ofta är skrivna med glimten i ögat, och diskussionerna kring tomtar och spöken i hemmet är ofta snarare lättsinnig än fullt allvarlig. Jag tolkar detta som att skribenterna väljer att förhålla sig lättsamt till en eventuell övernaturlig närvaro i hemmet eftersom den oftast inte upplevs som hotande, utan snarare som del av hemtrevnaden och hemmets historia. Dessutom handlar det oftast inte om en klart uttryckt personlig tro på den övernaturliga världen, utan tanken om att ”finns här något så finns det”, som många skriver. Många är alltså inte säkra på om deras upplevelse har varit övernaturlig, men de störs inte heller av denna möjlighet. Snarare tycker många att ett gammalt hus ska ha sina (helst vänliga) spöken. Som Bennett skriver är det ofta lättare att tro på goda andar än onda andar, och detta nästan nonchalanta förhållningssätt gör att det övernaturliga blir mindre skrämmande och hotande. I diskussionerna finns även några inlägg om tron på det övernaturliga i allmänhet, och huruvida det verkligen finns en andevärld eller andra dimensioner som vetenskapen inte ännu kan förklara. Jag har valt att inte koncentrera mig på denna diskussion, eftersom jag anser att den ligger utanför de personliga upplevelserna av det övernaturliga i hemmet. I exemplet nedan framkommer hur humor ofta används i diskussionerna. Skribenten har skrivit detta inlägg som svar till inlägget om ”röda gubben” på s. 41.

Orsaken till att skåpdörrarna fälldes är löst (Lånat ur Wikipedia):

Den stora socialistiska oktoberrevolutionen var en rysk revolution där makten flyttades från den provisoriska regeringen till Petrograds sovjet. Detta var en fortsättning till februarirevolutionen, där tsar Nikolaj II hade förlorat makten till riksduman och den provisoriska regeringen. Revolutionens inledare var

Petrograds sovjet, som den 13 oktober (märk att du skrev ditt inlägg den 14 oktober) valde Lev Trotski till ordförande.

”Röda gubben” firade helt klart den socialistiska revolutionens årsdag.

Rokoko-stilen representerar i sin tur möbler från tsarens hov, vilket kunde vara en bra orsak till att de fick känna hans vrede. Jag föreslår därmed att du nästa år fäster en bild av Lenin på skåpdörren. ☺ (Zener, 26.11 2011.)

Efter att ha sett på hur folklorister har studerat övernaturligt berättande genom en upplevelse-centrerad infallsvinkel klassificerar jag som sagt även berättelserna i diskussionsforumsmaterialet som *personal experience stories*. I likhet med vad de ovannämnda författarna anser karakterisera denna typ av berättande är även dessa unika och personliga berättelser, som dock även tycks påverkas av olika traditionella och kollektiva berättartraditioner. Jag använder mig av en relativt bred definition av berättelse-begreppet, eftersom inläggen på diskussionsforumet förekommer i både kortare, mera anekdotiska former, och även i längre former som följer mera specifika berättelsedefinitioner. Jag har dock snarare valt att koncentrera mig på huruvida inläggen kan kategoriseras som *personal experience stories* och vad detta innebär, snarare än att se på om inläggen följer de strukturer och former som traditionellt anses bygga upp en berättelse.

Eftersom inläggen ofta behandlar både känsliga och svåra teman och djupt personliga upplevelser blir berättelserna väldigt personliga och intima, och utöver det övernaturliga uttrycker skribenterna sina egna värderingar och hur de förhåller sig till teman som familj, hem och till och med döden. Detta sker ofta genom tolkningen av upplevelserna, där skribenterna tillskriver dem olika personliga betydelser och uttrycker vad upplevelsen har betytt för dem. Det tycks finnas ett behov för att diskutera, förklara och jämföra dessa upplevelser, vilket diskussionsforumet ger en möjlighet till. Genom personliga utsagor kan man dessutom urskilja djupare kollektiva och kulturella mönster om exempelvis hur människor förhåller sig till både sin fysiska och andliga omgivning. För att göra det lättare att tala om känsliga eller svåra ämnen kan även exempelvis humor användas som berättarstrategi, och för att det övernaturliga inte ska kännas så skrämmande och hotande kan det även vara lättare att lyfta fram de goda andarna som gör hemmet mysigare och tryggare.

4 HEMMET SOM UTGÅNGSPUNKT

I avhandlingens sista kapitel ser jag djupare på hemmets betydelse, både i samband med hur boende och hemmet har forskats inom olika vetenskapliga fält, och i samband med vilka betydelser som skribenterna på diskussionsforumet tillskriver hemmet. Eftersom deras berättelser handlar om en övernaturlig närvaro i hemmet diskuterar jag även hur det övernaturliga just i denna kontext eller miljö manifesteras, och vilka djupare kulturella och sociala meningar detta kan framföra. Dessutom behandlas vad det betyder för människor att bo i ett gammalt hus, och hur teman så som familj, rötter, identitet och det privata förknippas med dessa upplevelser. Här återvänder jag igen till kulturanalysen för att få fram de underliggande betydelser som kan utläsas ur materialet.

4.1 Att bo i ett frontmannahus

Arkitekt och konsthistoriker Kirsi Heininen-Blomstedt anger att frontmannahuset representerar modellen på det typhus som i Finland byggdes under återbyggnadsperioden som kom efter krigstiden. Efter vinterkriget och fortsättningskriget på 1940-talet var över 11% av landets befolkning utan hem, och år 1945 stiftades en lag som bestämde att tomter skulle ges åt soldater, evakuerade och de som drabbats av kriget. På tomterna byggdes frontmannahus, ett litet egnahemshus av trä bestående av 1½ våningar. Detta byggande anses även representera samtidens ideal kring bland annat förortsboende och enfamiljshus. Dessutom har fenomenet även påverkats av att boendet skiljdes från näringsidkandet, och att familjen började ses som en allt mer privatare enhet. Idag har det blivit populärt att bo i ett frontmannahus, och Heininen-Blomstedt kallar att skapa ett hem i ett gammalt hus för ett existentiellt och förväntansfullt projekt som är laddat med olika betydelser. Då en människa söker sin boplats gör hen ett val som anpassas till den egna livsstilen, och som speglar och formar både ens självbild, livsstil och förväntningar för framtiden. (Heininen-Blomstedt 2013, 8, 13, 27–28, 62, 65.)

Bak- och framsidan av frontmannahus. Foto: L. Nylund 2019. I författarens ägo.

Generationsbyte har enligt Heininen-Blomstedt även påverkat boendet i frontmannahus, och nyare generationer av invånare har ofta renoverat och utvidgat husen, och dessutom har de moderna bekvämligheter uppdaterats med tidens lopp. Eftersom byggandets kvalitet ibland anses ha lidit av moderniseringen och effektiviseringen kan det också kännas tryggare att välja att bo i ett äldre hem. Detta ger även möjligheten att själv påverka sin omgivning både i samband med funktion, stil och den allmänna atmosfären. På dylika bostadsområden lyfts platsen atmosfär eller känsla, *paikan henki*, ofta fram, som syftar på platsens karakteriserande egenskaper, speciella historia och sociala gemenskap. Dagens människa har dessutom ofta friheten att själv välja var man bosätter sig, och detta val påverkas ofta av frågor kring identitet, självbild och framtidsdrömmar. Många anser även att dessa bostadsområden har en större känsla av gemenskap och trygghet än i exempelvis stora städer. Egen ro, fridfullhet och närhet till naturen har även förknippats med boende på frontmannahusområden. (Heininen-Blomstedt 2013, 125, 133, 136, 143, 149.)

Konsthistoriker Kirsi Saarikangas nämner även att frontmannahusen främst byggdes med egna händer, vilket gav upphov till en pionjäranda och uppfyllde dåtidens människas drömmar om eget hus med egen gård. Det välplanerade egnahemshuset med sina närliggande naturområden ansågs lämpligast för barnfamiljer, och det lyckliga hemmet representerade framtiden efter återbyggnadsperioden. Frontmannahuset kom att stå för den mera privata kärnfamiljen som nu blev allt mera frånskild från världen utanför hemmet. Eldstaden låg i mitten av huset, och hemmet

blev som familjens gemensamma härd där man samlades runt dess värme, trygghet och säkerhet. (Saarikangas 2008, 146–147.)

Diskussionsforumet www.rintamamiestalo.fi med sina över 17 000 användare påvisar även att det nu är populärt att bo i ett frontmannahus. Att köpa ett äldre hem på ett trivsamt trähusområde som man sedan renoverar och inreder enligt egna önskemål, preferenser och värderingar blir ett projekt som tillåter både självförverkligande och att skapa ett helt eget hem för sig själv och sin familj. Eftersom man dock själv inte har byggt huset blir renoveringen ofta en väsentlig del av projektet. Detta syns även i och med att diskussionsforumet egentligen främst är menat för att diskutera renovering, inredning, uppehåll och trädgårdsskötsel. Liksom i Heininen-Blomstedts studie kommer här även fram att platsens atmosfär, *paikan henki*, är väldigt viktig för skribenterna. Husets historia och dess tidigare invånare blir ofta dessutom något betydelsefullt och värdefullt som också ökar trivseln och hemkänslan.

I mitt känns det bra att vara, det är varmt, hemtrevligt och tryggt. Av paret som byggde huset bodde Sofia-gumman här tills hon var nästan 100 år gammal ... Jag vet inte om det spökar eller vad huset riktigt håller på med, men ibland dyker saker konstigt nog upp som jag har nämnt att jag behöver ... Senast ville jag så innerligen ha vita rosor till trädgården ... Jag var så ledsen då grannen berättade att Sofia-gumman hade rivit upp allt då hon inte längre orkade sköta om dem ... För en vecka sedan krattade jag på gården och där tränger de nu fram, tiotals rosplantor! 😊 (gretheline, 5.6 2012.)

Platsens och rummets betydelse har även studerats inom olika forskningsfält, och vissa forskare anser enligt Heininen-Blomstedt (2013, 46–47, 147, 156–157, 166) att det i dagens globaliserade värld som ständigt är i rörelse kan vara svårt för människan att binda sig till ett visst ställe. I samband med det materiella arvet så som gamla hus blir det möjligt att bekanta sig med andra människor, kulturer och tidsperioder, och med detta kommer man även i kontakt med sådant som kan vara främmande för en själv. Familjer får även i samband med hemmet en stor betydelse, och egnahemshusboende har traditionellt förknippats med familjehemmet. Berättelser och information om bostadsområdets eller hemmets historia blir ofta även värdefulla för invånarna, och dessa kopplas till de egna upplevelserna och uppfattningarna. Eftersom frontmannahus förknippas med krigstiden blir kriget även

ofta en viktig del av husets historia. Dessutom anses det även ofta viktigt att uppskatta de tidigare generationerna och deras arv. I ett gammalt hus accepteras ofta äldre material och dess eventuella brister.

På diskussionsforumet tycker många att ljud som knakande och brakande tillhör ett gammalt hus, och därmed bidrar de till trevnaden och mysigheten. Å andra sidan är det just dessa ljud (och när ingen naturlig förklaring tycks hittas till dem) som ofta får invånaren att fundera kring en eventuell övernaturlig närvaro. Krigstiden i sin tur tas ofta upp som något som har lämnat kvar negativ energi i huset eller på bostadsområdet. Soldaternas sorgliga öden och minnet av våld och död anses ofta vara något som måste ”städas” bort, och andar som inte har fått ro bör få sin eviga vila. Oftast blir det förflutna dock ett värdefullt element som ökar trivseln i hemmet. Det blir även viktigt för att informanterna skapar känslomässiga anknytningar till hemmet.

Jag har också funderat på om vi blir dragna till gamla hus inte bara eftersom de är gamla, utan för att vi också känner närvaron av dessa övernaturliga andar i huset ... Huset väljer alltså oss och inte åt andra hållet... ☺ (madde, 11.12 2006.)

Jag har funderat på samma sak. Jag har blivit dragen till gamla saker och föremål sedan jag var ung. Och när jag ville köpa hus ville jag ha ett gammalt hus. Jag såg på många men ingen av dem ”talade” till mig... Efteråt brukade jag säga att husets själ inte var passlig för mig. När jag såg mitt nuvarande hem då jag körde förbi det kallade det på mig. Och dendär känslan att huset kallade på mig och att det var just mitt hus är ännu väldigt kraftig hos mig. Så huset valde nog mig och inte tvärtom. (tyy, 19.8 2009.)

I exemplen ovan diskuteras även att det är viktigt att man känner att man bor just i det huset där det känns ”rätt” att bo, nästan som om det var något förutbestämt. Huset blir som ett agerande subjekt i sig själv, det talar till en, har en själ och väljer sina invånare. Som Heininen-Blomstedt nämner förknippas denna typ av boende också med individualitet och kollektivitet. Å ena sidan vill man uttrycka och förverkliga sig individuellt, och å andra sidan vill man tillhöra en viss social gemenskap. Samma kommer fram i berättelserna på diskussionsforumet, där det ofta uttrycks att det är viktigt att göra huset till ens eget hem, både i samband med renovering och att driva

ut eventuella ovälkomna övernaturliga väsen. Å andra sidan blir det även viktigt att respektera det förflutna och vara på god fot med de tidigare husägarnas andar. Ofta blir dessa som en utvidgad del av den egna familjen. Detta tema går jag djupare in på i kapitel 4.3.

Heininen-Blomstedt (2013, 187–188) tar även upp *genius loci*-begreppet, som ofta används som ett teoretiskt verktyg eller för att beskriva ett ställes egenskaper, identitet eller atmosfär. I antikens Rom syftade begreppet på en viss plats eller omgivnings beskyddare, eller på anden som blåste liv i platsen. Inom arkitekturen syftar begreppet på den specifika atmosfären i en plats. Idag lyfts i samband med begreppet dessutom ofta fram hur platsen upplevs och vilka meningar och betydelser den tillskrivs av dem som upplever platsen. Jag anser att *genius loci*-begreppet även passar väldigt bra in på beskrivningarna av hur hemmet upplevs av skribenterna på diskussionsforumet. Skribenterna uttrycker vad det egna hemmet betyder för dem, hur de känslomässigt upplever dess atmosfär, och vad som är betydelsefullt för dem i samband med hem och boende. Den övernaturliga eller andliga närvaron i hemmet ses ofta som en beskyddare, och något som både karakteriserar och ger liv åt ett gammalt hus. Den blir en del av både hemmets och invånarens identitet, och all den förflutna energin som samlats i huset gör det både unikt, intressant och värdefullt.

Etnologen Sanna Lillbroända-Annala (2010, 181, 185, 187–188, 190) anser att människor som bor i äldre bostadsmiljöer ofta ser sig själva som länkar i det historiska loppet där husets ägare byts ut men huset består genom generationerna. Dyliga miljöer anses även representera stabilitet under en tidsperiod som ofta upplevs hektisk, och då kan behovet av att hitta ett ställe där man hör hemma och kan skapa en egen värld bli större. Här blir det ofta också viktigt att ”märka det egna hemmet till sitt”. På diskussionsforumet blir detta speciellt viktigt då man just har flyttat in i hemmet, och då den övernaturliga aktiviteten också ofta är som starkast. Ofta tolkas detta bero på att de tidigare invånarna är rastlösa då huset får nya ägare, och då kan det behöva göras klart att huset nu tillhör dem.

Fotstegen har nu tystnat, men när vi flyttade var det allt möjligt oljud tills jag en kväll högt sade att vi nog kommer att ta väl hand om huset och att allt spökande nu får lov att räcka. Så slutade det nattliga skramlandet och fotstegen. (Minttu, 11.4 2008).

Då huset går i arv till följande generation skapas enligt Lillbroända-Annala (2010, 191–192) kontinuitet som ger en känsla av närhet och intimitet. Det anses även att nutidens människa allt mera motiveras av icke-materiella saker, och dessa postmateriella värderingar anses syfta på uppfattningar kring individualism och autenticitet. Med det postmateriella menas att mindre uppmärksamhet nu fästs vid exempelvis sådant som fysisk säkerhet och ekonomiskt välmående, och istället värderas sådant som självförverkligande, självrespekt och betydelsen av sociala relationer.

Traditionellt byggande ges alltså ofta ett historiskt och kulturellt värde, och Lillbroända-Annala (195, 199, 216) nämner även att vårdandet av detta kulturarv kan fungera som ett sätt att bibehålla kontakten med de egna rötterna och att motverka rotlöshet, alienation och kollektiv meningsförlust. För många innebär detta även känslomässiga motiveringar, så som att det för en själv känns rätt eller bra att vårda och bevara det traditionella. Ofta balanserar man också mellan kontinuitet och förändring då val görs i samband med förnyelse eller bevarande. Det anses ofta även att tidens gång ska få synas i hemmet, och denna patina är en naturlig del av hemmet som respekteras. Man lever alltså på husets villkor, och man rotar sig i miljön för att sedan skapa ett eget arv för framtiden.

Många berättelser på diskussionsforumet uttrycker även enligt mina tolkningar ett behov av att rota sig eller skapa rötter då man skaffar sig ett äldre hus med en tidigare historia som man sedan förvandlar till ett eget hem och tillflyktsort. Även här kommer det starkt fram att det å ena sidan upplevs viktigt att markera hemmet som eget både via renovering och uppnå en hemtrevlig, trygg och mysig atmosfär som gör att man känner sig till rätta i det egna hemmet. Å andra sidan uttrycks det även ofta hur det är viktigt att respektera och komma ihåg tidigare invånare, speciellt om det är de som har byggt huset. Skribenterna är medvetna om att de river och gör förändringar i ett hus som någon annan med eftertanke och möda har byggt till sitt eget hem, och därmed upplevs spökeri och mystiska händelser ofta just under dessa tider. Fastän man kanske inte helt allvarligt tror att de tidigare ägarna kommer för att spöka är detta ändå något som man uppmärksammar, och man vill även visa att man uppskattar husets historia och dess tidigare invånare.

Det spökade nog också hemma hos oss i några månader innan vi bosatte oss ordentligt. När man kommer till ett gammalt hus går man nog lite på tårna.

Några veckor var jag nog i alla fall som en gäst i mitt hem. Jag lyssnade efter och gick runt de ställen som så många andra redan hade betraktat som sitt hem. Det tycker jag är charmen med gamla hus. Då i början hördes det också hos oss det där pomp-pomp-ljudet och vi gick för att se efter – hittade ingen orsakare. Och fotstegen hördes helt klart... Och jag drömde dessutom också om spöken (i drömmarna kom vi överens) ... Men när huset började få nya ytor och möbler blev det mera vårt hem och spökerna avlägsnade sig. Jag minns den stunden då jag var ensam hemma och just höll på att somna. Det hördes fotsteg i trapporna, och jag stängde hårt ögonen och sade till ”spökerna” att dra iväg, detta är MITT hem. Sedan somnade jag med det samma. Huset har ännu ljud för sig men de är hemtrevliga ljud. Utan dem skulle något saknas. (Alli, 10.12 2006).

4.2 Hemmet: Begrepp och betydelser

Hemmet har under historiens lopp haft olika funktioner och betydelser för människan, och dessa har genomgått olika förändringar i samband med samhällets sociala och kulturella utveckling. Hur vi upplever vårt hem kan berätta mycket om våra värderingar kring familj, intimitet och gränser mellan det privata och offentliga. I detta kapitel ser jag på hur uppfattningar kring hemmet har förändrats under historiens lopp, och hur denna tidigare utveckling har påverkat hur vi idag upplever hemmet. Jag går även igenom hur hemmet har definierats av forskare inom olika fält.

Arkitekten Witold Rybczynski har redogjort för hemmets historia i Europa, speciellt i samband med hur människan upplever hemtrevnad och trivsel i det egna hemmet. De medeltida städernas hem var enligt Rybczynski snarare offentliga och inte privata platser eftersom man ofta arbetade och tog emot gäster i hemmet. Det praktiska gav därmed inte rum för bekvämlighet och hemtrevnad, också eftersom detta inte var något som dåtidens människa ansåg vara viktigt att sträva efter. Livet skedde i en offentlig sfär, och det var först några århundraden senare som nya uppfattningar och värderingar kring individen, jaget och familjens inre värld började växa fram. På 1600-talet blev det vanligare att man arbetade utanför hemmet, som nu började bli en alltmer privat plats som man började identifiera med familjelivet och intimitet. Föreställningar kring familjen var nu även annorlunda än på medeltiden, då barnen redan i ung ålder arbetade eller skickades för att bli lärlingar. Då den regelbundna

skolgången utvecklades tillbringade barnen allt mera tid hemma, vilket gjorde att begreppen familj och barndom fick nya betydelser. Dessutom sov familjen ofta tillsammans medan tjänarna sov åtskilda från familjen. Den fysiska bekvämligheten i sin tur förbättrades med 1700-talets tekniska utveckling, i samband med exempelvis uppvärmning och vattenförsörjning. (Rybczynski 1988, 42–43, 47, 51–52, 55, 65–66, 79.)

Enligt Rybczynski (1988, 80–81, 95, 97, 108, 130–131, 144, 245) syftar ordet ”hem” på både hus och hushåll, bostad och tillflyktsort, och också på ägande och tillgivenhet. Begreppet omfattar både huset och det som finns i och runt det, och även dess människor och de känslor av förnöjsamhet och tillfredsställelse som där väcks. Det handlar alltså om både en fysisk plats och om en mera abstrakt sinnesstämning. Begreppet hemkänsla har dessutom förknippats med familjen, intimitet och tillgivenhet för hemmet, där huset ofta anses förkroppsliga dessa känslor. Då hemmet blev mera intimt och mindre offentligt blev det även en plats där man kunde uttrycka sig mera personligt. Huset utgjorde ett skydd mot väder, vind och inkräktare, men också ramen för familjen som en social enhet. Detta gav i sin tur upphov till isolering och avskildhet, och exempelvis krävde familjens privatliv nu att tjänstefolket hölls på ett allt större avstånd. På 1700-talet blev hemmalivet allt viktigare för den engelska borgerligheten, och det var populärt att ägna sig till sysselsättningar som tog plats inomhus. Man besökte varandra, läste romaner, broderade, spelade kort och ordnade middagar. Hemmet blev en social plats, men på ett väldigt privat sätt. Världen hölls på ett visst avstånd, och det var exempelvis ohövligt att besöka någon utan inbjudan eller förhandsanmälan. Orden *comfort* och *comfortable*, alltså bekvämlighet, började vid sekelskiftet 1700–1800 användas om känslan av att finna sig till rätta i ens fysiska omgivning. Under slutet av 1800-talet ägde stora förändringar rum i hemmet i samband med teknikens framgång och hemarbetets effektivisering. Dessa omständigheter som Rybczynski beskriver gäller alltså främst det europeiska borgerskapet, men denna utveckling har dock också påverkat hur vi idag upplever hemmet.

Rybczynski tar även upp värdesättandet av gamla byggnader, där exempelvis renovering ofta förknippas med historisk korrekthet, respekt för det gamla, och viktigheten av att rätt stämning skapas. I moderna tider har det tidvis varit populärt med industriinspirerade material och en mera asketisk inredning, vilket i sin tur som

en motreaktion har gjort att vissa har riktat blickarna till det förflutna och det nostalgiska som anses representera bekvämlighet och hemtrevnad. Enligt Rybczynski är välbefinnande i hemmet ett grundläggande mänskligt behov som måste tillfredsställas. Trevnad och bekvämlighet i hemmet upplevs via olika fysiska, känslomässiga och intellektuella förnimmelser, och innebär välbefinnande, bekvämlighet, fritid, effektivitet, hemkänsla, njutning, intimitet och avskildhet. (Rybczynski 1988, 125, 245–246, 249, 265.)

För skribenterna på diskussionsforumet kommer det även starkt fram att känslan av att finna sig till rätta i det egna hemmet är väldigt viktigt. Som tidigare nämnt har många i sökandet efter det framtida hemmet påverkats starkt av olika sinnesförnimmelser, och känslan av att huset känns rätt för en eller att man trivs där är något som starkt styr valen och köpprocessen. Skribenterna nämner väldigt sällan att denna process skulle ha påverkats av exempelvis den egna ekonomiska situationen, husets utseende, läge eller bostadsort. Istället betonas hur huset fick en att kännas, och om det ”talade” till en eller inte.

Vårt hussökande var ett klart uppdelat arbete. Min man har främst tittat på de strukturella egenskaperna och jag har som först känt mig fram i huset. Jag är inget medium, men med många saker är jag väldigt känslig. I ett hus fick jag en så obehaglig och ångestfull känsla att jag snabbt måste ut därifrån. Mycket där inne utstrålade en så obehaglig känsla att vi gärna gick iväg. Huset som vi köpte kändes genast som vårt. Så väljer huset sina invånare. (roku53, 11.4 2008).

För några år sedan köpte vi med min man ett litet år -51 byggt frontmannahus att tillbringa fritiden i. Det var ett av de husen som själv valde sina invånare. Där känns bara värme, acceptans och glädje. (opel1999e, 5.3 2012).

Etnologerna Jonas Frykman och Orvar Löfgren har skrivit om det borgerliga hemmet och dess utveckling i Norden. Under 1800-talet fick begreppen hem, hemtrevnad, hemlängtan och hemkärlek även här en allt större betydelse inom borgerskapets världsbild. Inredningen i borgarhemmen präglades av romantik, fantasi och sentimentalitet, och familjerna började investera allt mera tid och pengar på att gestalta sin hemmiljö och dess stämning. Hemmet blev både en skådeplats där man visade upp sin sociala position, och ett skydd mot omvärlden där privatlivet, tillflyktsorten och viloplatsen betonades. Därmed var hemmet alltså ännu både en

offentlig och en privat plats, där vissa områden och rum klart var menade för familjen och vissa för gäster och besökare. Hemtrevandes förknippades dock snarast med kvinnan och hennes arbeten, och hemmet kom att stå för värme, harmoni, kärlek, trevnad, omsorg och skydd och för det emotionella. Kvinnan blev hemmets väktare och vårdare, och där kunde hon skapa en egen fantasivärld. Mannen i sin tur var hemmets stöttepelare och behagare. (Frykman och Löfgren 1979, 104–105, 107, 110–112.)

Hemmet och familjen hade även en symbolisk och moralisk laddning, och ofta kom kärnfamiljen att representera det civiliserade samhället. Enligt Löfgren är det denna epok som med skapandet av familjemänniskan har format de begrepp och takeramar som även idag påverkar vår familjesyn och våra attityder kring hem och intimitet, kärlek och sexualitet och manligt och kvinnligt. Vid slutet av 1800-talet riktades detta borgerliga livsideal även till arbetarklassen, vars moraliska utveckling man ville främja. För många fattiga arbetare blev hemmet något som kunde försäkra en ett bättre liv, och denna livsstil förknippades även med drömmen om att genom individuella prestationer kunna avancera socialt. Under början av 1900-talet blev många av de arbetarkvinnor med bättre ekonomisk situation hemmafruar. Då konsumtionsindustrin växte marknadsfördes produkter och redskap för hembyggande även till arbetarklassen. Senare under 1900-talet har man oroat sig om hemmet och familjen bland annat i samband med ökande skilsmässor och beteende och sysselsättningar som anses opassliga för föräldrar. Dessutom har motsättningen mellan hemmet och den värld som ligger utanför fortsatt att förstärkas. (Frykman och Löfgren 1979, 116–118, 124–127, 130.)

Lena Marander-Eklund (2015) anger att 1950-talet har kallats för hemmafruarnas tidevarv, då en tillbaka till familjen-politik karakteriserade efterkrigstiden. Fastän många kvinnor inte på grund av ekonomiska faktorer hade möjlighet att stanna hemma var detta ändå ett ideal som påverkade bland annat tidens familjenormer. Under denna tid var drömmen om ett eget hem och familj central för många unga kvinnor, och äktenskapet var en förutsättning för att kunna uppnå detta. I Finland var bostadsbristen stor under efterkrigstiden, vilket gjorde att en egen bostad blev något allt mera eftersträvänsvärt. Hemmet upplevdes ofta som ett bo eller ett näste, varmt, gemensamt och ombonat men också avskilt från det som låg utanför. Att äga ett hem medförde även känslan av trygghet och stabilitet, och att man hade en förbindelse till

en viss plats och till hemmet. På detta sätt ökade även känslan av att ha kontroll över det egna livet. För kvinnan blev hemmet ett projekt där trevnad skapades genom bland annat inredningen och skötsel av familjen. För den arbetande mannen blev det ett ställe för vila, tröst och skydd mot samhällets faror. Dessutom var det kvinnan som skulle skapa harmoni i hemmet.

I diskussionsforumsmaterialet framkommer även att det är viktigt att man kan känna sig trygg, säker och till ro i det egna hemmet. En ovälkommen eller obehaglig övernaturlig kraft kan hota denna känsla och störa den harmoni man skapat genom att ha omvandlat hemmet till ens egna trygga bo eller näste. Den övernaturliga närvaron kan exempelvis bli alltför högljudd eller kasta omkring föremål i hemmet, och det nämns även att man känner negativ energi i hemmet. För att få tillbaka kontrollen över det egna hemmet kan vissa åtgärder behövas för att antingen driva ut den övernaturliga kraften eller för att återställa balansen i husets energi. I detta fall kommer hotet dock inte alltid utifrån, utan finns redan i hemmet eller aktiveras då man flyttar in. Detta fenomen går jag djupare in på i avhandlingens nästa kapitel. Gemenskapen och familjen kommer även fram i skribenternas inlägg, eftersom dessa upplevelser ofta delas av exempelvis maken, barnen eller andra familjemedlemmar. Detta kan även få hotet att kännas allvarigare, speciellt om de egna barnen har haft en skrämmande eller traumatisk upplevelse. Ofta diskuterar eller jämför man sina upplevelser med andra familjemedlemmar, vilket ger validation och gör att man inte själv ensam måste handskas med upplevelsen. Många nämner även att de känner sig mera osäkra då de är ensamma hemma, speciellt på natten då de flesta övernaturliga upplevelserna sker. Gemenskapen kommer även fram i hur de tidigare invånarna också välkomnas nästan som en del av den egna familjen, och hur de ofta ännu upplevs vara kvar i huset på ett eller annat sätt. För många är detta en naturlig sak vilket bara ökar känslan av trevnad och tröst.

I mitt hus bor det nog goda andar. De lämnade huset för 6-7 år sedan, helt på grund av ålderdom. Några morgnar har jag kl. 5 på morgonen i övre våningen vaknat till att det från nedre våningen kommit en riktigt god doft av nybryggt kaffe ☺. Det är ju galet att påstå att de tidigare ägarna sådär bara skulle lämna huset när de en gång har byggt det och bott där ända till slutet ☺. (KeesiPera, 10.4 2012).

Alltid är det inte okända tidigare invånare vars närvaro blir betydelsefull, utan de egna bortgångna familjemedlemmarna kan även bli delar av hemmets gemenskap.

Min mamma fick för 30 år sedan en blomma av min bortgångna mormor. Mormor och morfar ägde alltså huset som vi just köpte. När vi meddelade att vi var intresserade av huset och ville köpa det (och under de månaderna då vi tvistade om husköpet) började blomman mitt i allt slå ut. En blomma som alltså under dessa 30 år inte en enda gång hade blommat. Efter det har vi haft en bra känsla om köpet, kanske det var ett tecken från mormor och morfar att de godkände köpet. Om vi får spöken på köpet så är det hoppeligen goda andar ☺. (ankka, 11.7 2008).

Marander-Eklund (2015) använder sig av litteraturvetaren Pia Ingströms definition av hemmet som både en fysisk plats och en mental ort. Ofta förknippas hemmet med vardag, och med rutiner vars syfte är att binda samman familjemedlemmarna. Vid sidan av gemenskap och trygghet kan hemmet dock även förknippas med negativa saker, så som familjevåld, hemlöshet eller hemlängtan. En bostad anses även ofta bli ett hem då man vistats där en längre tid, och då man satt sin personliga prägel på det och skapat hemkänsla via exempelvis inredning och renovering. Vårdvetaren Yvonne Hilli (2007, 8, 10, 18) nämner även att hemmet har definierats som en plats där människan bland annat formar sin identitet, och att hemmet utgör en privat sfär av integritet och självbestämmande. Hemmet kan till och med ses som ”en helig plats i en profan värld”. Upplevelsen av ”att vara hemma” har dessutom kopplats till relationer till signifikanta andra, platser, aktiviteter, tillhörigheter, till sig själv, och till en viss transcendental förmåga. Tanken om hemmets helighet förknippas även ofta med dess okränkbarhet, något som även uttrycks i samhällets lagar som hävdar att människan har rätt till fred och privatliv i sitt eget hem. Hilli (2007, 50, 52–53) anser att hemmet symboliskt gestaltas i tre olika dimensioner; som människans innersta rum eller ethos, som metaforen ”Mitt hem är min borg”, och som människans sätt att vara. Människans grundläggande värden får sin yttre formning i hur man lever, och ”mitt hem är min borg” symboliserar hemmet där människan är skyddad från yttervärlden och kan skapa sin egen värld. Här kan man vara sig själv, vilket även kan vara en helande process. Huset har till och med liknats med en kropp och själ som skyddar människan under livets stormar.

Liksom Marander-Eklund och Hilli anser jag även att hemmet kan definieras både som en fysisk plats och som en mental eller känslomässig enhet som förknippas med bland annat trygghet, det egna och privata, familj och gemenskap, den egna identiteten och de egna värderingarna. På diskussionsforumet upplevs hemmet som en fysisk plats via bland annat renovering där man sätter sig egen prägel på ett gammalt hus, och via sättet som man navigerar mellan nytt och gammalt och eget och främmande då man väljer att förnya vissa delar och bevara andra för att respektera och komma ihåg tidigare invånare och husets historia. Hemmets fysiska aspekter kommer även fram i de ljud, syner, dofter och känslor som beskrivs i berättelserna om övernaturliga upplevelser, där exempelvis ljudet av fotsteg i huset får skribenten att fundera över om ljudet har en naturlig eller övernaturlig förklaring. I allmänhet kan renovering ibland upplevas som stressande, tidskrävande och ekonomiskt betungande, men detta framkommer inte en ända gång i inläggen. Att flytta in i ett gammalt hus och att renovera det efter egna behov och egen smak upplevs snarare som ett betydelsefullt projekt som erbjuder medel för självförverkligande, hemskapande och att skapa rötter till något vars historia blir en del av den egna upplevelsevärlden och identiteten.

Som tidigare nämnt upplever skribenterna även en känslomässig förbindelse till det egna hemmet, och det blir speciellt viktigt att kunna uppleva att huset man bor i är rätt för just en själv, och att dess atmosfär känns trygg, hemtrevlig och positiv. Husets atmosfär anses även kunna påverkas av dess historia, de tidigare invånarna, och den energi som blivit kvar från tidigare händelser och upplevelser. Man vill ha goda andar i hemmet, och det anses viktigt att vara på god fot med tidigare ägare som möjligen ännu ser efter sitt hem. Hotar något hemmets harmoni måste balansen återställas, eftersom onda andar eller negativ energi ofta orsakar starka känslomässiga reaktioner för husägarna. Huset tillskrivs ibland till och med mänskliga attribut och ses som ett handlande subjekt i sig själv, och exempelvis talas det om att huset andas, talar eller gör något som får skribenten att undra vad huset riktigt håller på med. Ur inläggen kan läsas att hemmet har en stor personlig betydelse för skribenterna, och att det upplevs på ett mångfacetterat sätt och tillskrivs många olika betydelser.

4.3 Liminalitet – I gränsszonen mellan det personliga och det främmande

Berättelserna på diskussionsforumet beskriver ofta hur skribenterna har acklimatiserat sig i sitt nya hem efter köpet och flytten, och det är ofta just under denna tid som man upplever något oförklarligt, mystiskt eller övernaturligt. Själv har jag tolkat denna tid som en övergångsperiod, som ofta innebär att man både fysiskt och mentalt omvandlar hemmet från främmande till eget, och från nån annans till eget. Detta kan ses som att skribenterna använder sig av olika övergångsriter som markerar övergången från ett visst tillstånd till ett annat.

Begreppet ”övergångsrit” har myntats av etnografen och folkloristen Arnold van Gennep i verket *Les rites de passage* (1909), som år 1960 översattes till engelska. Begreppet har haft en stor betydelse för hur kulturstudier och etnografi har utförts. Enligt van Gennep utgörs människans liv av olika skeden som har sin början och sitt slut, så som födelse, pubertet, giftermål, föräldraskap, social och arbetsmässig avancering, och slutligen död. För att kunna övergå från ett livsskede till ett annat använder sig människan av olika ceremonier och ritualer som bemärker och möjliggör denna övergång. Dessutom kan övergångsriter även anlitas vid andra tider av förändring, så som vid årstidernas växling. Övergång kan även ske mellan sociala och religiösa positioner och tillstånd. Van Gennep delar in övergångsriter in i tre underkategorier; separationsriter (*rites of separation*), transitionsriter (*transition rites*) och inkorporerande riter (*rites of incorporattion*). Separationsriter blir ofta viktiga i samband med exempelvis begravning, medan transitionsriter ofta spelar en roll vid förlovning och när man föder barn. Inkorporerande riter i sin tur blir ofta viktiga vid giftermål och bröllop. Dessa tre typer av riter kan även kallas för preliminala riter, limanala riter och postliminala riter. Van Gennep påpekar även att en händelse, exempelvis förlovning, kan innehålla olika typer av riter eftersom den innebär både en separation från det gamla sociala tillståndet och en övergång till det nya. (van Gennep 1960, 3–4, 10–11)

I mitt material ser jag flytten till ett nytt hem som en period av transition eller övergång, ett liminalt tillstånd där man har lämnat det gamla hemmet (och det gamla livet) och håller på att börja ett nytt liv i ett nytt hem. Detta är en tid av förändring, och att flytta över sitt liv från ett ställe till ett annat blir ofta ett stort projekt som kräver många resurser och stort arbete. Dessutom kan detta vara en emotionellt

laddad händelse, eftersom det gamla hemmet ofta upplevs representera värdefulla minnen medan det nya hemmet förknippas med förhoppningar för framtiden. Denna övergång innehåller alltså även både separation från det gamla och initiation till det nya.

Olika renande riter (*purification ceremonies*) kan även enligt van Gennep (1960, 12–13, 23–24) behövas då övergång sker från ett tillstånd till ett annat. Perioder då förändring sker mellan olika kategorier eller tillstånd kan upplevas som svåra eller till och med farliga, och övergångsriter används då för att övergången ska ske smidigt. Enligt van Gennep kan bytet av boplatz även innehålla övergångsriter. Tidigare användes olika riter ofta exempelvis vid bygget av ett nytt hus eller vid flytt. Dessa riter bestod ofta av att först rena huset, och sedan inkorporera de nya invånarna till sin nya boplatz. Inom olika kulturer har man dessutom även använt sig av olika riter då man går in i eller lämnar ett hus. Här kunde paralleller dras till det traditionella finländska folkloristiska materialet i *Finlands svenska folkdiktning*, där det som tidigare nämnts framkommer att man borde hälsa huset eller hustomten god dag då man stiger in så det inte skulle bli stött.

Antropologen Victor Turner har vidareutvecklat teorin kring övergångsriter, speciellt med en större tyngdpunkt på den liminala perioden som ligger i övergången mellan två tillstånd eller kategorier. Turner ser denna övergång som en process som ofta innehåller förändring, och som betäcker både större livshändelser och mera allmänna övergångar från ett tillstånd till ett annat. Detta mellan-tillstånd uppfattas ofta som tvetydligt och utan klassifikation, eller till och med motstridigt och rituellt orent, man är varken ”här eller där”. Detta kan även betyda att man är mera sårbar eller utsatt än vanligt. Det liminala tillståndet resulterar dessutom ofta i reflektion om världen runt en, eftersom det som tidigare tagits för givet nu förändras och får en att se på livet från en ny synvinkel. Enligt Turner förknippas den liminala perioden ofta även med olika övernaturliga krafter, speciellt i samband med olika skyddande eller bestraffande krafter eller varelser. Övergång mellan olika tillstånd förknippas ofta även med symbolik kring död och återfödelse. (Turner 1967, 94, 96, 105–107.)

På diskussionsforumet anger många skribenter att de mystiska eller övernaturliga upplevelserna äger rum då man nyligen flyttat in i huset och ännu håller på att aklimatisera sig i det nya hemmet. Under denna tid beskrivs huset bland annat som

aktivt eller rastlöst. Detta hänger ihop med att denna tid kunde tolkas som ett liminalt tillstånd då man är speciellt utsatt för övernaturliga krafter. Ofta är det nu som tidigare husägare eller invånare anses se till att deras gamla hem tas väl hand om, och att de ”rätta personerna” har flyttat in i hemmet. Dessa avlidna andars närvaro kan upplevas som både något positivt, negativt eller neutralt, och många skribenter vill tänka att de ser efter och skyddar huset och dess nuvarande invånare. Man hoppas dock ofta också att de inte ska bli missnöjda med hur huset har skötts och med de förändringar som gjorts. Dessa förändringar konkretiseras fysiskt i hemmets renovering och inredning, men denna process handlar även om att omvandla hemmet från någon annans till eget, och från främmande till det egna, privata och intima. Både denna process och de mystiska, oförklarliga och övernaturliga upplevelserna som äger rum under denna tid får skribenterna att fundera kring och göra egna personliga tolkningar av dessa upplevelser. Här funderar de även på sina egna livsåskådningar, värderingar och vad som är viktigt för dem. Därmed reflekterar de kring världen runt en som Turner skriver, och ser på olika aspekter av livet från nya synvinklar.

I kapitel 3.2 diskuterade jag hur det redan i äldre framställningar av folkloristiskt material om folktroföreställningar nämns att man tidigare använt sig av olika ritualer för att skydda hemmet mot övernaturliga krafter och utomstående hot. Detta tar som ovan nämnt även van Gennep upp i samband med övergångsriter. Folkloristen Sonja Hukantaival har dessutom forskat hur man i det förmoderna Finland vid husbygge har gömt olika föremål i husets grund för att bland annat skydda det mot onda makter. Hukantaival (2016, 6–10, 31) använder sig av religionsvetare Catherine Bells definition av begreppet ritual, som hävdar att rituellt agerande skiljer sig från det vardagliga agerandet genom olika specifika tekniker. En ritual måste inte vara religiös eller magisk, utan har ofta en bredare mening. Hukantaival påpekar även att hus och hem inom många kulturer har upplevts som dynamiska och besjälade snarare än endast statiska och materiella byggnader, vilket som jag nämnt även framkommer i mitt material. Hemmet har enligt Hukantaival även upplevts som symboliskt kopplat till människokroppen. Redan inom de äldsta högkulturerna har husbygget följts av olika ritualer som bland annat har bestått av att rena platsen där huset byggs, att rituellt rena byggmaterialen, och att ge offer genom att gömma olika föremål i husgrunden. Även renovering och olika förändringar kunde kräva dylika ritualer.

Detta kunde även behövas då en byggnad togs ur bruk eller lämnades, så att platsen inte blev öppen för exempelvis de övernaturliga varelser som ansågs leva under eller i huset. Då föremål har lagts i grunden som offer har detta ofta varit för att skapa en ande som skulle bli husets beskyddare, eller för att kompensera för den mark som man byggt sitt hus på.

I Finland har de föremål som gömms i husgrunden enligt Hukantaival (2016, 75–77, 91, 123–126, 128) bestått av bland annat kvicksilver, mynt, kvarlevor av olika djur, människoben, magiska artefakt eller antikföremål, matvaror, svavel och arsenik. De har gömms på ställen så som i tröskeln, knutar, väggar, tak, golv och eldstaden. Material så som kvicksilver ansågs ha vissa magiska egenskaper, som exempelvis kunde förhindra eller avslöja onda makter som försökte ta sig in i hemmet. Kvarlevor av djur användes bland annat på grund av de egenskaper som förknippades med djuret, eller eftersom de förknippades med den övernaturliga världen. Vanliga hushållsföremål så som bitar av kläder har även använts, och enligt vissa teorier gjordes detta för att skapa en personlig förbindelse mellan huset och dess invånare. Enligt Hukantaival finns det dock inte bevis på detta inom den finska folkloren.

I diskussionsforumsmaterialet framkommer inte att skribenterna med hjälp av olika föremål skulle sträva efter att skydda hemmet mot onda krafter. Detta görs snarare genom handlingar så som olika uttalanden, befallningar och genom att rena huset från negativ energi eller en oönskad övernaturlig närvaro. Den personliga förbindelsen mellan hemmet, dess nuvarande och tidigare invånare är dock något som ofta lyfts fram i inläggen, och detta framkommer även i att man uppskattar och värdesätter olika föremål och fysiska attribut i hemmet. I inlägget skrivet av Dligt på s. 30 nämns exempelvis att skribenten inte har villat göra sig av med sorgbanden från den tidigare husägarens begravning som hen hittat i huset. Skribenten hoppas också på att detta tecken av respekt och anseende ska göra att de hålls på god fot även i fortsättningen. En annan skribent nämner att hen i sin källares betonggolv har hittat fotavtrycken av ett litet barn, och trots att hela huset ska renoveras har hen inte haft hjärta att riva upp källargolvet. Fast detta inte utgör en övernaturlig upplevelse i sig uttrycker berättelsen ändå hur närvaron och minnet av tidigare invånare upplevs viktigt att vårda, och hur man ofta vill känna samhörighet även med hemmets förflutna. Här framkommer även den tacksamhet som skribenterna ofta uttrycker för dem som byggt huset man nu kallar det egna hemmet. Skribenternas uppfattningar

och agerande i dessa situationer kan därmed ses som övergångsriter enligt van Genneps och Turners definitioner.

Hukantaival påpekar även att hushållets gränser inom de traditionella finska folketroföreställningarna ofta har beskrivits som sårbara eller sköra, eftersom det kunde hotas av utomstående krafter, både från den övernaturliga världen och från exempelvis andra hushåll. Därmed krävdes skyddande magi i formen av olika riter och ritualer som skyddade hemmet. Gränserna kunde upplevas som svaga eftersom de dagligen överskrides då man hade kontakt med världen utanför hemmet och hushållet. Rädslan för onda makter ökade ofta vid olika svåra situationer och livskriser. Hukantaival jämför de skyddande ritualerna med hur dagens människa exempelvis låser dörren eller skaffar hemförsäkring som försiktighetsåtgärder. Dessa ritualer utfördes bland annat även för att hemmet skulle ha lycka, och goda skyddsandar. Då en ny invånare (så som en svärdotter) kom till ett hushåll skulle personen integreras i hushållet och introduceras till hemmets skyddsande. (Hukantaival 2016, 52, 54–55, 101, 130, 142.)

Hukantaival har alltså i sin forskning använt sig av Catherine Bells definition av ritualer. Bell ser studier av ritualer som en viktig del av kulturanalys, eftersom de kan uppenbara olika kulturella dynamiker som ligger bakom hur människan bygger upp sin värld. Våra trosföreställningar, symboler och myter anses framkalla och styra vissa typer av handlingar som symboliserar eller uttrycker dessa föreställningar. Bell (1992, 16, 25, 57, 59, 70–71) anser att ritualiserat handlande innebär sådana handlingar som genom olika kulturella strategier skiljs från andra handlingar, och som skiljer det sakrala från det profana. Om en handling ses som en ritual eller inte beror dessutom på den kulturella kontext eller situation som den äger rum i. Ritualisering handlar även om hur dessa handlingar särskiljs som viktigare och mera kraftfulla än andra handlingar. Ritualer behöver inte vara kopplade till rutin, vanor eller formalitet, utan det handlar snarare om att genom olika praktiker behandla eller reagera till vissa specifika omständigheter.

På diskussionsforumet beskriver skribenterna ofta hur de har acklimatiserat sig i sitt frontmannahus som blivit deras nya hem, och hur de har reagerat till en möjlig övernaturlig närvaro i hemmet då de har börjat uppleva olika mystiska eller oförklarliga händelser. Eftersom jag ser denna tidsperiod som ett liminalt tillstånd då

man ännu ”vänjer sig” vid sitt nya hem och håller på att omvandla det från främmande till eget, anser jag att de åtgärder som skribenterna tar då de misstänker att det finns en övernaturlig närvaro i hemmet kan ses som övergångsriter eller ritualer enligt Bells definition. Detta handlar som tidigare nämnt både om hur skribenterna förhåller sig till de tidigare invånarna, och hur de renoverar och gör förändringar i huset enligt de ena behoven och preferenserna. Detta innebär dock också hur de reagerar i samband med sin övernaturliga upplevelse, och vilka åtgärder de tar till i denna situation.

Vissa av skribenterna nöjer sig med att konstatera att en eventuell övernaturlig närvaro i deras hem inte stör dem, i alla fall så länge som harmonin i hemmet återstår och upplevelsena inte blir obehagliga. Det anses till och med ofta att ett gammalt hus bör ha sina spöken, och detta är en del av deras charm.

Nåja, vi lever ju nu i så andefattiga tider att det är bra att domhär frontmannahusen i alla fall har sina egna spöken ☺. (Alli, 10.12 2006.)

Andra har dock reagerat till denna närvaro genom att antingen rakt kommunicera med den eller genom ta till olika åtgärder för att bli av med den. Vissa uttrycker även sina åsikter kring vad som borde göras i denna situation fast de inte själva direkt har haft en övernaturlig upplevelse. Exempelen nedan har redan framkommit tidigare i avhandlingen, och därmed räknar jag här upp dem i förkortad form.

När vi flyttade var det allt möjligt oljud tills jag en kväll sade högt att vi nog kommer att ta väl hand om huset och att allt spökande nu får lov att räcka. (Minttu, 11.4 2008).

I en dröm kom en äldre kvinna till mig och sa: ”Du vet vad du gör. Bli husmor i ditt eget hem!” (MM, 11.12 2006).

Det hördes fotsteg i trapporna, och jag stängde hårt ögonen och sade till ”spökerna” att dra iväg, detta är MITT hem. (Alli, 10.12 2006).

Med tanke på husets historia och era upplevelser skulle jag nog ha ringt åt nån för att hjälpa till att de avlidnas andar skulle få ro – fast det kan ju också bara vara frågan om kvarbliven energi från förflutna händelser som borde städas bort. (gretheline, 28.12 2012.)

En kväll berättade 4-åriga Tiia att hon har en kompis som heter Marketa som hon leker med i övre våningen. Min sambo hade gått upp, och hon kände andeväsandets närvaro och fick svårt att andas ... Vi välsignade hemmet och efter det tystande huset, Tiia sade att ”Marketa” har flyttat bort. (santtila, 8.10 2009).

Jag stryker ofta väggarna, dörröppningen eller klappar ugnssidan. Jag hälsar på de tidigare ägarna och tackar dem. (nummentie 434, 19.8 2009.)

I de ovannämnda exemplen använder sig skribenterna av verbala kommandon och riter så som välsignelser för driva ut eller tysta ner varelserna som spökar i hemmet. Det talas även om att städa bort kvarbliven negativ energi, eller att till motsats visa sin uppskattning och tacksamhet för huset och dess tidigare invånare. Jag ser dessa verbala och fysiska handlingar som rituellt agerande där man navigerar mellan det egna och det främmande i samband med en livsperiod som representerar övergång och förändring. Detta sker genom en viss typ av kommunikation med huset och dem som tidigare bott där, och denna kommunikation kan ske åt båda hållen. Den nya invånaren uttrycker att hen nog kommer att ta väl hand om huset och att de tidigare ägarna inte behöver oroa sig. Samtidigt markeras även att huset nu har fått en ny ägare som nu får och bör göra huset till sitt eget hem.

De avlidnas andar kan dessutom utgöra en stödande och vägledande kraft i denna process, vilket framkommer i exemplet där skribenten uppmanas bli husmor i det egna hemmet. Är den övernaturliga närvaron klart inte välkommen bör renande riter tas till. I exemplet om hemmets välsignande nämns inte vad detta i praktiken innebär, men själva ordet ”välsigna” kunde anses hänvisa till en mera religiös eller kristen ritual. Därmed finns här även anspråk av användningen av kristna symboler för att driva ut onda andar, vilket även framkommer i det traditionella folkloristiska materialet. Att sätta sig ner, gå in på ett diskussionsforum på internet för att dela med sig, jämföra och diskutera dessa upplevelser kunde även ses som en del av det rituella beteendet i samband med denna övergångsperiod. Att göra hemmet till eget betyder dock inte att man måste göra sig av med den övernaturliga närvaron eller varelsen som finns i hemmet, utan dessa kan även förbli en naturlig del av hemmet som ökar känslan av trevnad, intimitet, mysighet, trygghet och kontakten till tidigare generationer och det förflutna där det nuvarande hemmet har formats, vuxit och getts vidare.

5 SLUTDISKUSSION

Ur inläggen på diskussionsforumet www.rintamamiestalo.fi framkommer det att det andliga och övernaturliga även idag verkar ha sin plats i hur människor upplever och tolkar sin omvärld. Detta internetforum fungerar som en plats där människor anonymt och fritt kan berätta om sina upplevelser kring det övernaturliga, och därmed utgör inläggen ett rikt och fascinerande material som en kulturforskare genom exempelvis intervjuer eller frågelistor inte nödvändigtvis skulle ha tillgång till. Detta material kan därmed anses ha uppstått mera fritt och spontant, vilket enligt Blank (2009) kan göra det mera autentiskt, speciellt eftersom det är fråga om känsliga och personliga ämnen som informanter kanske inte skulle vilja diskutera på upphov av en intervjuare eller ansikte mot ansikte. Själv blev jag även överraskad av hur öppet och fördomsfritt skribenterna på forumet förhåller sig till det övernaturliga, och hur entusiastiskt de verkar vara färdiga att dela med sig sina mystiska och oförklarliga upplevelser. Dessutom vill de också uttrycka vad denna upplevelse har betytt för dem, och hur de själva förhåller sig till en eventuell övernaturlig närvaro i hemmet.

Internet anses vara en social omgivning där vardaglig kommunikation äger rum, och därmed kan denna omgivning även erbjuda folklorister forskningsmaterial i samband med hur olika kulturella och sociala föreställningar, värderingar och texter idag skapas och kommuniceras. I användningen av internetmaterial måste dock vissa forskningsetiska aspekter beaktas, så som informanternas rätt till anonymitet och huruvida materialet är privat eller öppet för offentligheten. I mitt material är det fråga om ett diskussionsforum som inte kräver registrering och är öppet för alla, och där skribenternas egna fullständiga namn inte framkommer. Därmed hänvisar jag till skribenterna enligt deras *nicknames*, och jag har översatt deras inlägg från originalspråket finska till svenska så att citaten också blir svårare att söka sig fram till online.

Berättelserna i inläggen tycks dessutom påverkas av mera traditionellt folkloristiskt material och berättande, eftersom det i kontrasteringen mellan internetmaterialet och material samlat under sekelskiftet 1800–1900 framkommer många gemensamma teman och element. Exempelvis verkar det som om trosföreställningarna kring varför människor går igen inte har ändrats speciellt mycket under tidens lopp, och i båda

materialen uttrycks att detta bland annat kan bero på att personen har haft en våldsam eller oförväntad död, att de döda inte vill skiljas från sina levande anhöriga, eller att ett visst meddelande vill överföras till de levande. I det äldre materialet är det dock oftare fråga om vissa specifika folktroväsen så som tomten, maran, småfolk eller vålnader, medan skribenterna på diskussionsforumet snarare talar om mera abstrakta övernaturliga krafter, andar och energier som man inte alltid lägger namn på. Den övernaturliga närvaron som upplevs finnas i hemmet påminner främst om föreställningar kring tomten i det äldre materialet. Liksom tomten blir denna närvaro ofta som hemmets skyddsande, som både ser efter hemmets invånare och som visar sitt missnöje om något görs i huset som anden/tomten inte tycker om. Både i det äldre och det nyare materialet kan tomten eller hemmets skyddsande dessutom personifiera hemmets byggare eller tidigare ägare.

Både Stattin (1992) och Koski (2011) anser dessutom att folktroväsen tidigare bland annat fungerade som uppehållare av kollektivets normer och värderingar. I dagens samhälle anses fokus ofta ligga på individualism snarare än kollektivet, och i inläggen på diskussionsforumet verkar man också vilja lyfta fram hur man själv har det just i det egna hemmet, och man förklarar även hur det övernaturliga är en del av ens individuella världsbild, som man accepterar att kan skilja sig från andras åsikter. Som Partridge (2004) och Koski och Honkasalo (2015) nämner blir det spirituella och andliga idag del av den personliga utvecklingen, och olika åskådningar från olika traditioner kombineras nu på ett friare sätt för att passa individuella behov. För skribenterna på diskussionsforumet blir tidigare ägare eller hemmets skyddsandar en naturlig del av hemmet då man bor i ett äldre frontmannahus, men orsakar exempelvis krigstidens trauman att olyckliga andar eller negativ energi finns i hemmet bör den städas bort så att andarna får ro. Eftersom frontmannahuset kopplas till krigstiden och dess trauman blir det viktigt att det förflutna inte spökar i hemmet, utan att där endast finns goda andar och en bra och trygg stämning.

I det äldre materialet upplevs övernaturliga väsen dessutom snarast som skrämmande och som något som hotar vardagens balans och harmoni, eller som något som har kommit in på fel sida av de osynliga gränserna som ligger mellan olika världar. På diskussionsforumet anses det snarare att gränserna mellan dessa världar inte är så absoluta, och att det är ”naturligt” att kontakten mellan människor finns kvar ännu efter döden. De flesta skribenterna förhåller sig dessutom antingen positivt eller

relativt neutralt till en övernaturlig närvaro i hemmet, och fastän man först kan känna sig lite rädd och osäker efter en mystisk eller oförklarlig upplevelse blir detta slutligen ofta snarare något spännande eller roligt. För många känns det även tröstande och tryggt att tänka att någon ser efter ens hemmet och en själv, vare sig det fråga om tidigare husägare eller bortgångna egna anhöriga. Både i det nya och det gamla materialet kan detta berättande ses som en strävan efter att försöka kontrollera det okontrollerbara i livet, och som ett behov av att finna kontakten med något transcendentalt och mera betydelsefullt. Som Koski (2011) skriver behöver människan för att kunna acceptera döden ofta tanken om att det finns något efter detta, och att de band som binder oss till varandra inte nödvändigtvis bryts efter döden.

Eftersom inläggen på diskussionsforumet behandlar skribenternas egna, personliga upplevelser kring mötet med övernaturliga krafter i hemmet kan de enligt en folkloristisk genre-indelning karakteriseras som *personal experience stories*. Detta upplevelse-centrerade berättande innebär ofta att informanten efter beskrivningen av händelserna även gör tolkningar av den egna upplevelsen och uttrycker hur de har påverkats av den, och vilka betydelser den har haft för dem. Som tidigare nämnt blir dessa upplevelser ofta värdefulla och tröstande då det är fråga om en skyddande ande eller en bortgången släkting, medan olyckliga andar som inte fått ro upplevs som skrämmande eller som något som borde korrigeras. Jag har delat in dessa andeväsen i välkomna och ovälkomna närvaron i hemmet, och ofta blir den välkomna närvaron som en naturlig del av hemmet medan den ovälkomna måste städas bort. Liksom Bennett (1987) anser jag även att det verkar vara lättare att tro på goda andar än onda andar. Inläggen blir som en självpresentation, där man både beskriver och presenterar det egna hemmet och vad det betyder för en själv. Många betonar hur de har omvandlat sitt hus till en egen trivsamt och trygg tillflyktsort, där det känns bra att bo och där de tidigare invånarnas minnen respekteras. Denna förbindelse till husets tidigare invånare och dess historia anser många vara en viktig del av att bo i ett äldre frontmannahus, vilket även påverkar hemmets stämning och dess ”ande”. Många upplever även att huset har talat till dem och att det är viktigt att man bor i ett hus som känns rätt för just en själv, vilket även fördjupar förbindelsen till det egna hemmet.

Som Rybczynski (1988) skriver kan känslan av välbefinnande i det egna hemmet ses som ett grundläggande mänskligt behov, eftersom detta är en så viktig plats där vi spenderar en stor del av vårt liv. Därmed vill vi även känna oss säkra och trygga i vårt eget hem, och hemmet blir ofta som en tillflyktsort som står för trygghet, skydd och stabilitet, och det intima och personliga. Hemmet blir som Hilli (2007) och Marander-Eklund (2015) nämner inte bara en fysisk plats, utan också en mental plats som förknippas med olika känslor och sociala och kulturella värderingar. På diskussionsforumet anser man ofta att ett hus har en ande eller en själ, därmed är det alltså inte endast frågan om en fysisk plats. För dagens människa är drömmen om ett eget hem dessutom ofta en av de saker man strävar efter att uppnå i livet, och som det framkommer på diskussionsforumet vill många idag bo på äldre bostadsområden och i gamla frontmannahus eftersom de förknippas med bland annat nostalgi, autenticitet och hemtrevnad. Många skriver att det är viktigt att hitta ett hem som känns rätt för just en själv, och den känslan man får då man stiger in i ett hus verkar starkt påverka vilket hus man väljer att bo i. Hemmet ska ha en god stämning, ande eller själ, något som utgörs både av fysiska, känslomässiga och andliga element.

Skribenterna på diskussionsforumet nämner ofta att de övernaturliga krafterna i hemmet är som aktivast under perioden då man flyttar in i huset och håller på att aklimatisera sig i sin nya omgivning. Denna period blir som ett limanalt tillstånd där man befinner sig mellan det gamla och det nya, och det främmande och det egna. Då man flyttar in i ett äldre frontmannahus som någon annan har byggt och bott i kan det behövas olika ritualer som markerar både ägarbyte och övergång från en boplats till en annan. Tidigare förknippades folktroväsendet tomten med övernaturlig äganderätt, och även i det nya materialet tycks tanken finnas kvar att de tidigare invånarna i formen av skyddsandar ännu ser efter sina hem. Som van Gennepe (1960) och Turner (1967) nämner kan denna limanala övergångsperiod göra en mera utsatt eller sårbar än vanligtvis, speciellt i samband med olika övernaturliga krafter. Tider av förändring kan dessutom bemärkas av osäkerhet och rädsla, vilket kan komma till uttryck i berättelser så som på diskussionsforumet. Det egna hemmet ska vara okränkbart, och i osäkra tider kan ritualer behövas för att ta tillbaka kontrollen och öka känslan av självbestämmande.

Ofta välkomnas den övernaturliga närvaron som en naturlig del av hemmet, men ibland upplevs den även som hotande och skrämmande. Skribenterna använder sig av

olika ritualer både för att göra sig av med en ovälkommen övernaturlig närvaro, men också för att markera att de är husets nya ägare och att hemmet nu tillhör dem. Detta rituella agerande består bland annat av verbala uppmaningar där man omber spökandet att upphöra och försäkrar att man kommer att ta väl hand om huset, och av välsignande av huset, eller att på andra sätt göra sig av med negativ energi. Dessutom kan renovering och inredande även ses som rituellt agerande där huset omvandlas och markeras som eget, eftersom skribenterna även anser att detta kan förarga de avlidna tidigare ägarna eller hemmets ande. För många blir det dessutom viktigt att stå på god fot med de tidigare ägarna, och att i gemenskap och harmoni kunna leva i det nya hemmet. I det äldre folkloristiska materialet nämns att en ny person som kommer till hushållet i sin integrering måste godkännas av hemmets skyddsande, och i inläggen på diskussionsforumet sker denna integrering åt båda hållen. Hemmets ande ska godkänna de nya husägarna, men skribenterna beskriver även hur de inkorporerar dessa tidigare invånare som en del av sitt hem. Detta utgör även en typ av rituellt agerande, som kommer till uttryck i hur skribenterna förvarar tidigare ägares föremål för att vårda deras minnen, och hur de uttrycker sin tacksamhet och uppskattande för dessa bortgångna personer som levt i och tagit hand om hemmet de nu bor i. I detta rituella agerande uttrycks både det individuella och kollektiva, eftersom hemmet står både för det privata och individuella behov, och för gemenskap med andra människor, både levande och bortgångna.

Varför berättas dylika berättelser, och vilka underliggande betydelser finns bakom detta berättande? Jag anser att presentationen av det egna hemmet även blir en presentation av självet, de egna värderingarna och ens egen världsåskådning. Skribenterna lyfter fram hur de har omvandlat ett äldre frontmannahus till en egen tillflyktsort, där det känns bra att vara och där man hör hemma. Genom att berätta om husets historia och dess tidigare invånare skapas en förbindelse mellan hem och invånare, och skribenterna blir själva en del av husets historia och via dem fortsätter dess berättelse. Denna gemenskap och kontakt till både tidigare generationer och huset som fysisk plats gör att man skapar rötter till sin nya boningsplats, som sedan även blir del av den egna identiteten. Denna kontakt skapas i mötet med en övernaturlig närvaro i hemmet som ofta upplevs som anden av tidigare invånare, vilket sedan förstärks då man berättar om denna upplevelse och ger den olika personliga betydelser. En övernaturlig upplevelse ger dessutom upphov till att man

reflekterar kring den egna världsåskådningen och vilken plats detta har i ens värld. Omgivningar som internet kan erbjuda en plats där detta kan diskuteras och uttryckas utan att bli dömd, och där man kan få bekräftelse för de egna upplevelserna. För många av skribenterna blir en övernaturlig närvaro något som välkomnas i hemmet, och som ger en känsla av gemenskap, trygghet och hemtrevnad.

6 SAMMANFATTNING

I denna avhandling har jag använt mig av inlägg från diskussionsforumet www.rintamamiestalo.fi för att undersöka hur människor berättar om och förhåller sig till övernaturliga upplevelser som äger rum i det egna hemmet. Ca 100 inlägg där övernaturliga upplevelser beskrivs och jämförs har utgjort avhandlingens analysmaterial, och detta material har även kontrasterats med äldre folkloristiskt material insamlat vid sekelskiftet 1800–1900, för att se på om och hur dessa föreställningar har förändrats under tidens lopp. Kulturanalytiska verktyg så som kontrastering och närläsning har använts som analysmetoder för att ta fasta på hurdana underliggande kulturella och sociala betydelser som kan läsas ur materialet, och vilka återkommande teman och element här finns.

I avhandlingen kombineras två olika teman, övernaturliga upplevelser och hemmet, och syftet blir att genom kulturanalytiska metoder undersöka hur människor förhåller sig till en övernaturlig närvaro i hemmet, hur dylika upplevelser tolkas och vad detta kan berätta om hur människor idag upplever det övernaturliga och vilken betydelse hemmet får dagens människa. I samband med övernaturliga upplevelser har folkloristen Kaarina Koskis teorier kring folktroföreställningar som ett dynamiskt system och som en diskurs där kollektiva uppfattningar, sinnebilder och motiv kring det övernaturliga framkommer använts som teoretisk utgångspunkt. Hemmet uppfattas enligt vårdvetare Yvonne Hillis definition som både en fysisk och mental plats, som förknippas med uppfattningar kring säkerhet, intimitet och den egna identiteten. Inläggen betraktas även från ett berättelseanalytiskt perspektiv, och de kategoriseras som *personal experience stories* enligt folkloristen Sandra Stahls definition av denna typ av berättande som personliga erfarenhetsberättelser som påverkas av mera traditionella berättarkonventioner.

I analysen av materialet framkommer att det övernaturliga även idag verkar ha sin plats i människors världsåskådning, och de flesta skribenterna på diskussionsforumet anser att ett gammalt hus ska sina spöken. Därmed är den övernaturliga närvaron ofta välkommen, och ofta anses det vara frågan om husets tidigare ägare eller byggare som ännu efter döden ser efter huset och dess nuvarande invånare. Liksom den mera traditionella hustomten blir de tidigare invånarna husets skyddsandar, och därmed blir de även en del av hemmets gemenskap och får hemmet att kännas tryggt, varmt

och trivsamt. Ibland är dock den övernaturliga närvaron inte välkommen, speciellt då det är fråga om olyckliga andar av exempelvis soldater som dött i krig, eller om de tidigare husägarna blir alltför högljudda och störande. Oftast upplevs spökandet under tiden då man flyttar in i huset, och för att övergången till den nya boplatsen ska ske smidigt använder sig skribenterna av olika ritualer där det övernaturliga antingen inkorporeras med hemmet eller avvisas så att hemmet lämnas ifred. Detta fenomen relateras till folkloristen Arnold van Genneps teorier om hur olika övergångsriter kan behövas i tider av förändring då människan övergår från ett tillstånd till ett annat. Då skribenterna flyttar in i ett äldre frontmannahus som har sin egen historia blir det viktigt att både väva sig själv in i denna historia, och att omvandlat huset till ett eget hem som motsvarar de egna behoven och värderingarna.

KÄLLOR OCH LITTERATUR

Otryckta källor

Kummitteleeko? *www.rintamamiestalo.fi*. Tillgänglig:

<http://www.rintamamiestalo.fi/viewtopic.php?f=3&t=2315>. [Hämtat 9.10 2016]

Mites ne kotitontut ja kummitukset? *www.rintamamiestalo.fi*. Tillgänglig:

<http://www.rintamamiestalo.fi/viewtopic.php?f=3&t=2315>. [Hämtat 9.10 2016]

Salonen, Heljä (2018). Joka toisella on ylikuonnollisesta jokin kokemus - tutkijatohtori kertoo perheestä, jota poltergeist riivasi 20 vuotta. *Iltalehti* 17 februari. Tillgänglig: <https://www.iltalehti.fi/terveysuutiset/a/201802162200741351> [Hämtat 26.2.2018]

Väärämäki, Heidi (2015). Professori: Ylikuonnolliset kokemukset eivät ole mielisairautta tai hörhöyttä. *Helsingin Sanomat* 18 juni. Tillgänglig: <https://www.hs.fi/elama/art-2000002832538.html> [Hämtat 26.2.2018]

Tryckta källor

Adams, Linda Kinsey (1990). Folk Narrative. I: Schoemaker, George H. (red.) (1990). *The Emergence of Folklore in Everyday Life: A Fieldguide and Sourcebook*. Bloomington, IN: Trickster, 1990, sid. 23–30.

Bell, Catherine (1992). *Ritual Theory, Ritual Practice*. New York: Oxford University Press.

Bengtsson, Stina (2011). Etnografi online – att förstå och analysera Internetkulturer. I: Fangen, Katrin & Sellerberg, Ann-Mari (red.) (2011). *Många möjliga metoder*. Lund: Studentlitteratur, sid. 117–128.

Bennett, Gillian (1987). *Traditions of belief: Women and the supernatural*. London: Penguin Books.

Blank, Trevor J. (red.) (2009). *Folklore and the Internet: Vernacular Expression in a Digital World*. Logan: University Press of Colorado.

Ehn, Billy & Löfgren, Orvar (2001). *Kulturanalyser*. 2. uppl., 1 tr. Malmö: Gleerup.

Ehn, Billy & Löfgren, Orvar (2012). *Kulturanalytiska verktyg*. 1. uppl. Malmö: Gleerup.

Fjell, Tove Ingebjørg (2005). I: Hagström, Charlotte & Marander-Eklund, Lena (red.) (2005). *Frågelistan som källa och metod*. Lund: Studentlitteratur, sid. 177–190.

Frykman, Jonas & Löfgren, Orvar (1979). *Den kultiverade människan*. Lund; Stockholm: Liber.

Gennep, Arnold van (1960). *The rites of passage*. London: Routledge.

Haavio, Martti (1942). *Suomalaiset kodinhaltiat*. Porvoo: WSOY.

Heininen-Blomstedt, Kirsi (2013). *Jälleenrakennuskauden tyypitaloalue: Paikan merkitykset ja täydennysrakentaminen*. Helsinki: Helsingin yliopisto.

Hilli, Yvonne (2007). *Hemmet som ethos: En idéhistorisk studie av hur hemmet som ethos blev evident i hälsosystemens vårdande under 1900-talets första hälft*. Åbo: Åbo Akademis förlag.

Howard, Robert Glenn (2009). Crusading on the Vernacular Web: The Folk Beliefs and Practices of Online Spiritual Warfare. I: Blank, Trevor J. (red.) (2009). *Folklore and the Internet: Vernacular Expression in a Digital World*. Logan: University Press of Colorado, sid. 159–174.

Hukantaival, Sonja (2016). *“For a witch cannot cross such a threshold!”: Building concealment traditions in Finland c. 1200–1950*. Turku: Suomen keskiajan arkeologian seura.

Hänninen, Kirsi (2009). *The Construction of Self in Finnish First-Person Supernatural Encounter Narratives*. Ohio State University. Tillgänglig: https://etd.ohiolink.edu/!etd.send_file?accession=osu1261592657&disposition=inlin
e

- Klein, Barbro (2006). Introduction. Telling, Doing, Experiencing: Folkloristic Perspectives on Narrative Analysis. I: Kaivola-Bregenhøj, Annikki et al. (red.) (2006). *Narrating, Doing, Experiencing: Nordic Folkloristic Perspectives*. Helsinki: Finnish Literature Society, sid. 6–23.
- Klintberg, Bengt af (1993). *Svenska Folksägner*. [Ny utg.]. Stockholm: Norstedt.
- Koski, Kaarina (2011). *Kuoleman voimat: Kirkonväki suomalaisessa uskomusperinteessä*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Koski, Kaarina & Honkasalo, Marja-Liisa (2015). Miten tutkia kummia kokemuksia?. I: *Elore* nr 1/2015, vol. 22. Tillgänglig: http://www.elore.fi/arkisto/1_15/koski_honkasalo.pdf
- Landtman, Gunnar (1919). *Finlands svenska folkdiktning: 7, Folketro och trolldom 1: övernaturliga väsen*. Helsingfors: Svenska litteratursällskapet i Finland.
- Lillbroända-Annala, Sanna (2010). *Från kåk till kulturarv: En etnologisk studie av omvärderingen av historiska trästadsområden i Karleby och Ekenäs*. Åbo: Åbo Akademis förlag.
- Marander-Eklund, Lena (2004). Berättelseanalys – analys av personliga erfarenhetsberättelser. I: Marander-Eklund, Lena, et al. (red.) (2004). *Metodkompassen: Kulturvetarens Metodbok*. Åbo: Åbo Akademi, sid. 209–232.
- Marander-Eklund, Lena (2015). ”Jag älskade mitt lilla hem” – Hemmafrun och hemskapande i 1950-talets Finland. I: *Laboratorium för folk och kultur* nr 1/2015. Tillgänglig: <https://bragelaboratorium.com/2015/05/27/jag-alskade-mitt-lilla-hem-hemmafrun-och-hemskapande-i-1950-talets-finland/>
- McNeill, Lynne S. (2013). And the Greatest of These Is Tradition: The Folklorist’s Toolbox in the Twenty-First Century. I: Blank, Trevor J. & Howard, Robert Glenn (red.) (2013). *Tradition in the twenty-first century: locating the role of the past in the present*. Logan: Utah State University Press, sid. 174–185.
- Miller, Montana (2012). Face-to-Face with the Digital Folk: The Ethics of Fieldwork on Facebook. I: Blank, Trevor J. (red) (2012). *Folk Culture in the Digital Age: The Emergent Dynamics of Human Interaction*. Utah State University Press, sid. 212–232.

- Partridge, Christopher (2004). *The re-enchantment of the West: Volume 1, Alternative spiritualities, sacralization, popular culture, and occulture*. London: T & T Clark International.
- Rybczynski, Witold (1988). *Hemmet: Boende och trivsel sett i historiens ljus*. Stockholm: Bonnier.
- Saarikangas, Kirsi (2008). Rakennetun ympäristön muutos ja asumisen mullistus. I: Häggman, Kai & Aalto, Seppo (red.) (2008). *Suomalaisen arjen historia: [4], Hyvinvoinnin Suomi*. Helsinki: Weilin + Göös, sid. 142–163.
- Stahl, Sandra (1977). The oral personal narrative in its generic context. I: *Fabula* vol. 18. Berlin: De Gruyter, sid. 18–39.
- Stattin, Jochum (1992). *Näcken: Spelman eller gränsvakt?* 2. uppl. Stockholm: Carlsson.
- Tucker, Elizabeth (2009). Guardians of the living: Characterization of Missing Women on the Internet. I: Blank, Trevor J. (red.) (2009). *Folklore and the Internet: Vernacular Expression in a Digital World*. Logan: University Press of Colorado, sid. 67–79.
- Turner, Victor (1967). *The forest of symbols: Aspects of Ndembu ritual*. Ithaca (NY): Cornell University Press.
- Virtanen, Leea (1974). *Kun kello pysähtyi: Tavallisen suomalaisen ylikuonnolliset kokemukset*. Porvoo; Helsinki: WSOY.